

अध्याय एक

परिचय

विषय प्रवेश

भाषा संस्कृतको 'भाषा' धातुबाट भाषा शब्दको निर्माण भएको हो । भाषाका माध्यमबाट नै मानिसले आफ्ना विचार वा भावलाई अरु व्यक्तिका सामुन्ने पुर्याउँछ र अरुका विचार वा भावलाई ग्रहण गर्दछ । यसैले भाषालाई विचार विनिमयको प्रमुख साधन भनिन्छ । भाषा मानविय र सामाजिक वस्तु हो । यो मानव मात्रको निजी पेवा हो र समाजद्वारा पिँढीदरपिँढी हुँदै प्राप्त हुने वस्तु हो (शर्मा र पौडेल, २०६०:१) ।

भाषा पाठ्यपुस्तक भाषिक सीप शिक्षणको प्रयोजनमा आधारित भई तयार गरिने शैक्षिक सामग्री हो । यसमा साहित्यिक र साहित्येतर विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । यी दुवै विषयको मूल उद्देश्य भाषिक सीप र सृजनात्मक क्षमताको विकास गराउनु रहेको हुन्छ । हाम्रो सन्दर्भमा भाषा पाठ्यक्रममा आधारित भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माणको आधिकारिक सरकारी निकाय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रहेको छ भने निजी क्षेत्रका अधिकांश पाठ्यपुस्तक छनोटको स्वतन्त्रता तिनलाई दिइएकाले ती संस्थाहरूका लागि विज्ञद्वारा तयार पारिएका पाठ्यपुस्तकलाई पनि भाषा पाठ्यपुस्तककै दाँजोमा राखिनु पर्दछ । समयको गतिसँगै भएको परिवर्तन र शिक्षा नै अन्धकार चिर्ने ज्योति हो भन्ने उदारवादी नीतिले पञ्चायती व्यवस्थाको अन्त्य प्रजातन्त्रको आगमन पश्चात् विद्यालय खोल्ने क्रम बढ्न थाल्यो । त्यसपछि निजी क्षेत्रमा पनि अन्य पाठ्यपुस्तकसँगै भाषा पाठ्यपुस्तक पनि प्रकाशन हुन थाले । लचिलो शिक्षा नीति भएकाले निजी विद्यालयमा पढाइ हुने पुस्तकहरू अनेकौं प्रकाशनका अनेकौं नाम भएका (जस्तै: नेपाली भाषा बगैँचा, सजिलो नेपाली, रसिलो नेपाली) पाठ्यपुस्तकहरू पठनपाठन भइरहेको अवस्था छ । सामुदायिक विद्यालय र निजी विद्यालयका एउटै तहमा फरक-फरक पाठ्यपुस्तक पठनपाठन भए पनि नेपाली भाषाको विकासमा भने दुवै क्षेत्रमा पुस्तकले अतुलनीय सहयोग भएको पाइन्छ । एउटै तहको एउटै कक्षामा भाषिक सीपको विकास गर्ने प्रयोजनमा शिक्षण भएका एउटै विषयका दुई खालका किताबहरू तुलना गरी दुवैको राम्रा पक्ष र नराम्रा पक्षहरू केलाएर दुईबीचका भिन्नताको अध्ययन गरिने छ ।

भाषा पाठ्यपुस्तकका सम्बन्धमा विभिन्न अनुसन्धानहरू भएको परिप्रेक्ष्यमा यो अनुसन्धान कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब (२०७२) र मेरो सजिलो नेपाली (२०७१) बीच तुलनात्मक अध्ययनमा आधारित रहेको छ। यसमा पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा तुलना गरी राम्रा र नराम्रा पक्षहरू निकाली निष्कर्ष र सुझाव समेत रहेका भएकाले यो अनुसन्धान आफैँमा महत्त्वपूर्ण सावित भएको छ।

समस्या कथन

प्रस्तुत शोधको मुख्य कार्य कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब (२०७२) र हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१) को तुलना गर्नु रहेको छ। यी दुई पुस्तकमा विद्यार्थीको स्तर सुहाउँदो भाषा भाषिक संरचना छ/छैन भन्ने कुराको अध्ययन गरिएको छ। समस्या उठान पश्चात् शोधलाई सहज ढङ्गले अधि बढाउन सहज हुने भएकाले यस शोधका निम्न लिखित समस्याहरू रहेका छन् :

- क) मेरो नेपाली (२०७२) र हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१) पाठ्यपुस्तकका बीच आन्तरिक र बाह्य पक्षहरू के कस्ता छन् ?
- ख) आन्तरिक पक्षका आधारमा के कस्ता समानता र भिन्नता रहेका छन् ?
- ग) बाह्य पक्षका आधारमा के कस्ता समानता र भिन्नता रहेका छन् ?

अध्ययनको उद्देश्य

कुनै पनि कार्य प्रारम्भको अगावै खास उद्देश्य निर्धारण गर्नु आवश्यक छ। अतः यस अध्ययन प्रतिवेदनमा निम्न उद्देश्य निर्धारण गरिएको छ :

- क) मेरो नेपाली (२०७२) र हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१) पाठ्यपुस्तकका बीच आन्तरिक र बाह्य पक्षहरू पत्ता लगाउनु,
- ख) आन्तरिक पक्षका आधारमा तुलना गर्नु,
- ग) बाह्य पक्षका आधारमा तुलना गर्नु।

अध्ययनको औचित्य

भाषा पाठ्यपुस्तकका रूपमा रहेका उल्लेखित दुई पुस्तक निर्माण पश्चात् कस्तो रूपमा तयार भयो भनी जान्नका लागि यस अध्ययनको महत्त्व रहेको छ। यी दुई पुस्तकका

सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त भई सुधार गर्नका लागि पनि यसको महत्त्व रहेको छ । अन्य भाषा पाठ्यपुस्तकका सम्बन्धमा तुलनात्मक अध्ययन गर्नका लागि पनि प्रभावकारी भएको छ । विद्यार्थीको स्तर, रुचि एवम् पूर्वज्ञानमा पाठ्यपुस्तक बनेका छन् छैनन् भन्ने कुराको जानकारी हुने हुनाले सो अनुसार अध्ययन गर्न चाहने अध्येतालाई यसको फाइदा पुगेको छ । भाषा पाठ्यपुस्तकको महत्त्व बुझी यसै अनुरूप शिक्षण कार्य अघि बढाउन सहयोग मिलेको छ ।

अध्ययनको सीमाङ्कन

प्रस्तुत कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब (२०७२) र हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१)को तुलना शीर्षकको शोधपत्रलाई निम्न क्षेत्रमा सीमित गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुरद्वारा प्रकाशित नेपाली (२०७२) र टेक्सलाइनर पब्लिकेशन प्रा.लि.द्वारा प्रकाशित हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१) मा आधारित भएर गरिएको छ :

१. दुई पाठ्यपुस्तक अन्तर्गत आन्तरिक र बाह्य पक्षमा आधारित,
  - आन्तरिक अन्तर्गत विधाको छनोट तथा प्रस्तुति, भाषाशैली, शब्दभण्डार, नमुना अभ्यास र चित्र आदि ।
  - शब्दसूची, सन्दर्भ सूची, सङ्केत शिक्षक, अभिभावकलाई अध्ययन गरिएको छ ।
२. बाह्य विशेषता तथा आधार अन्तर्गत आवरण आकार प्रकार, कागजको गुणस्तर र अक्षरको आकार र ठाउँ छोडाइ, छपाइ र बाँधाइ मूल्य सुलभताको अध्ययन गरिएको छ ।
३. पाठ्यपुस्तकको अध्ययनपश्चात् यसमा पाउन सकिने राम्रा र नराम्रा पक्ष औल्याइएको छ ।

शोधपत्रको रूपरेखा

अध्याय एक	: परिचय
अध्याय दुई	: पूर्वकार्यको समीक्षा (पुनरावलोकन) र सैद्धान्तिक ढाँचा
अध्याय तिन	: अनुसन्धान विधि
अध्याय चार	: तथ्याङ्क/सामाग्रीको व्याख्या विश्लेषण (प्रति व्याख्या)
अध्याय पाँच	: सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता/सुझाव

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र अवधारणात्मक ढाँचा

पूर्वकार्यको समीक्षा

शोध कार्यको सिलसिलामा सम्बन्धित विषयमा त्यस अघि सम्पन्न गरिएका कार्यहरूको व्यवस्थित रूपमा अध्ययन गरी ती सबै कार्यको क्रमबद्ध समीक्षा गर्नु नै पूर्वकार्यको समीक्षा हो । शोध शीर्षकसँग सम्बन्धित विषयमा कुन प्रयोजनले कुन पद्धति वा विधि अपनाएर के कति काम गरेको छ, उक्त कार्य आफ्नो शोधकार्यको प्रयोजन र प्रकृतिसँग के कति काम गरिएको छ, उक्त कार्य आफ्नो शोध कार्यको क्रमबद्ध समीक्षा गर्नु नै पूर्वकार्यको समीक्षा हो । शोधकार्यको प्रयोजन र प्रकृतिसँग के कति मिल्दछन्, त्यस विषयमा बाँकी चुनौतिपूर्ण कामहरू के कति छन् भन्ने निक्कै पूर्वकार्यको समीक्षाबाट निकालिएको छ ।

तुलनात्मक अध्ययन सम्बन्धी खोज अनुसन्धान विशेष गरी शिक्षा सङ्कायमा बढी देखिन्छ । पूर्व कार्यको समीक्षाबाट अगाडि खोज भइसकेका विषयमा शोधार्थी नअल्मलिने, यसले शोधार्थीलाई सही दिशा प्रदान गर्ने भएकाले यो अत्यन्त महत्त्वपूर्ण कार्य हो । त्यसैले तुलनात्मक अध्ययन सम्बन्धी केही अनुसन्धान कार्यको झलक यहाँ उल्लेख गरिएको छ :

पौडेल (२०५५) द्वारा गरिएको शोध अध्ययनमा *पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा कक्षा छ को अनिवार्य नेपाली पाठ्यपुस्तक र एकता प्रकाशनद्वारा प्रकाशित सन्दर्भ सामग्रीका बीच तुलनात्मक अध्ययन* गरिएको छ । यस अध्ययनबाट पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा पाठ्यक्रम अनुसारको पाठ्यपुस्तक र निजी प्रयासमा निर्मित पाठ्य सामग्री दुवैमा विधा, भाषाशैली, अभ्यास आदि विविध पक्षका कमजोरी रहेको तर पा.वि.के.द्वारा प्रकाशित पाठ्यपुस्तक केही उपयुक्त रहेको विषय चर्चा गरिएको छ ।

कोइराला (२०६५) द्वारा *कक्षा दुईको सजिलो नेपाली माला नयाँ नेपाली शृङ्खला र हाम्रो नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन* नामक शोधपत्रमा तीनै भाषा पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रम अनुसार नमिलाइएको, छनोट र स्तरणमा ख्याल नगरिएको कठिन

शब्दहरूको प्रयोग गरिएको, सिर्जनात्मक अभ्यासहरूको कम प्रयोग गरिएको, अभ्यासको वितरणमा तालमेल नमिलेको कुरा प्रष्ट पारिएको छ ।

काफ्ले (२०७२) द्वारा *कक्षा सातको नेपाली र रसिलो नेपालीको तुलना* शीर्षकको शोधपत्रबाट बाह्य, भौतिक पक्षका आवरण, कागजको गुणस्तर, मसीको प्रयोग, छपाइ, बँधाइ जस्ता विशेषताहरू रसिलो नेपालीमा उपयुक्त भएको देखिन्छ । सबै पाठ्यपुस्तकको कथा विधाको पाठहरूका आधिक्यता रहेको छ भने नेपाली पाठ्यपुस्तकमा रहेको शोध अनुसन्धानमा तालिका सूचीपत्र टिपोटपत्र प्रश्नावली आदि साधनबाट सङ्कलन गरिएको असाङ्ख्यक तथ्याङ्कहरूलाई पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य पक्षका अध्ययन तुलानत्मक विधिद्वारा विश्लेषण गरेको पाइन्छ । नेपाली पाठ्यपुस्तकमा बढी मात्रामा कठिन शब्दहरूको अर्थ दिएको, सुनाइ सीप सम्बन्धी अभ्यास दुवै पाठ्यपुस्तकमा निकै कम रहेको र दुवैमा लेखाइ सीपलाई जोड दिइएको निष्कर्ष पाइन्छ ।

पौडेल (२०७३), *कक्षा छको नेपाली र वैखरी पाठ्यपुस्तकको तुलना* शीर्षकको शोधपत्रमा नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक पाठहरूलाई शीर्षक मूलपाठ, मूलपाठसँग शब्दार्थ, पाठ सम्बन्धी मूल अभ्यास, शब्दभण्डार, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यासका क्रममा क्रमशः राखिएको छ भने वैखरी पाठ्यपुस्तकका प्रत्येक पाठहरूलाई शीर्षक पूर्वपठन साथै जानिराख्नुपर्ने केही शब्दार्थ सुनाइका अभ्यासहरू बोलाइका केही चित्र त्यसपछि मूलपाठ अनि क्रमशः पढाइ र लेखाइ, लेखाइ शब्दभण्डार व्याकरण समूहमा भाषा र लघु परियोजनाका अभ्यास रहेका छन् । नेपालीमा सामुहिक अभ्यास दिइएका छैनन् । वैखरीमा उच्चारणगत कठिन शब्द, हिज्जेका लागि १०८ ओटा अर्थगत कठिन १४५ ओटा शब्दको अर्थ दिइएको छ । यी शब्दभण्डारलाई नवीन मान्दा वैखरीमा भन्दा नेपालीमा नवीन शब्दको ज्ञान बढी रहेको देखिन्छ, भनी चर्चा गरिएको छ ।

अध्ययनमा पूर्वकार्यको उपयोगिता

पूर्वकार्यको अध्ययनले विगतको अनुसन्धानलाई दिशानिर्देश गर्ने काम गर्छ । पूर्वकार्यको योजनाबाट विगतमा कस्ताकस्ता अनुसन्धानहरू भए त्यसबाट के के उपलब्धि प्राप्त भयो, अनुसन्धान हुन बाँकी क्षेत्रहरू के के हुन्, बाँकी उपलब्धिहरू के के हुन सक्छन् भन्ने बारेमा प्रष्ट जानकारी दिएर थप अध्ययन र अनुसन्धानलाई अगाडि बढाउन मद्दह गर्छ त्यसैले

अध्ययन अनुसन्धानमा पूर्वकार्यको अध्ययन धेरै उपयोगी रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत शोधकार्यले पनि पूर्वकार्यको समीक्षा र अध्ययनबाट निश्चित स्वरूप प्राप्त गरेको छ । पाठ्यपुस्तकको तुलना सम्बन्धी विभिन्न शोधपत्र र पुस्तकहरू अध्ययन गरी त्यसकै आधारमा नवीन शीर्षक छनोट गरिएको छ र व्याख्या विश्लेषणको आधार पनि छनोट गरिएको काले यस अनुसन्धानमा पूर्वकार्य उपयोगी सावित भएको छ ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

पाठ्यपुस्तकको परिचय र परिभाषा

पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप शिक्षण गर्नका लागि तयार पारिएका पुस्तकलाई पाठ्यपुस्तक भनिन्छ । पाठ्यपुस्तकहरू सम्बन्धित तह र कक्षा अनुरूप तयार पारिन्छन् । भाषापाठ्यपुस्तकको मात्रै अलग्गै परिभाषा तथा अवधारणा नबनेकाले पाठ्यपुस्तककै अवधारणाका सापेक्षतामा भाषापाठ्यपुस्तकलाई बुझनुपर्ने हुन्छ ।

विषयगत ज्ञान दिने उद्देश्य नभई भाषिक सीप सिकाउने उद्देश्यले तयार पारिएका पुस्तकहरू भाषापाठ्यपुस्तक हुन् । भाषा पाठ्यपुस्तक भाषा शिक्षणका महत्त्वपूर्ण र आधिकारिक सामग्री हुन् । यिनकै सहयोगबाट विद्यार्थीहरूले सम्बन्धित तह र कक्षाको भाषा पाठ्यक्रम अनुरूप अपेक्षित उद्देश्यहरू हासिल गर्दछन् । भाषिक सीपको विकास गर्ने उद्देश्यले निर्मित भाषापाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रम अनुरूपका भाषिक पाठ्यांशहरूलाई विद्यार्थीको स्तर, अनुभव र आवश्यकता ख्याल गरेर सङ्गठित गरिएको हुन्छ (पौडेल, २०६६:१७८-१८१) ।

ह्यालिडेका अनुसार “पाठ्यपुस्तक शिक्षकका लागि शिक्षण सामग्रीको निर्माता, विषयवस्तु पढाउने योजना बनाउने साधन, आफ्ना विद्यार्थीको प्राप्ति वा मूल्याङ्कनको आधार र उपलब्धि निर्धारणको पृष्ठभूमिलाई सुबोध बनाउने माध्यम हो” (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६३:९४-९५) ।

कनिङजवर्थका अनुसार “पाठ्यपुस्तक सिकाइ प्रक्रियाको एउटा सामग्री हो, जसमा विद्यार्थीको आवश्यकतालाई कक्षाकोठासँग सम्बन्धित बनाइएको हुन्छ । विद्यार्थी र

शिक्षकले आफ्नो अवस्था सुहाउँदो सिकाइ विधिमा आधारित भएर त्यसको उपयुक्त किसिमले प्रयोग गर्दछन्” (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६३:९४-९५) ।

बृहत् नेपाली शब्दकोश (२०४०) अनुसार “विद्यालय एवम् विद्यापीठहरूमा विद्यार्थीहरूलाई औपचारिक ढङ्गले पढाउने पुस्तक नै पाठ्यपुस्तक हो ।”

शर्मा र पौडेल, (२०६०:३४१) का अनुसार “पाठ्यपुस्तक भनेको विद्यालय तहको औपचारिक शिक्षण सिकाइ समेतको एउटा भरपर्दो, व्यवस्थित एवम् सर्वाधिक महत्त्वपूर्ण शिक्षण सामग्री हो ।”

यसरी माथि उल्लेखित पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी परिभाषाका आधारमा भाषा पाठ्यपुस्तकलाई निम्नअनुसार परिभाषित गर्न सकिन्छ ।

भाषा पाठ्यक्रमको दायराभिन्न रहेर त्यसकै अपेक्षा अनुरूप एउटा निश्चित तह र कक्षाका लागि भाषिक सीप, संज्ञानात्मक सीप र व्याकरणका आधारभूत कुरा सिकाउने उद्देश्यले विद्यार्थीको योग्यता, क्षमता र आवश्यकता अनुसार तोकिएका विशेषज्ञद्वारा निर्धारित पाठ्यांशहरू समावेश गरी तयार पारिएको महत्त्वपूर्ण पाठ्यसामग्री नै भाषा पाठ्यपुस्तक हो ।

भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषण तथा तुलनाका आधारहरू

कुनै पनि तहको भाषा पाठ्यपुस्तकको मूल्याङ्कन, अध्ययन तथा तुलना गर्दा त्यसमा निहित गुण वा विशेषतालाई आधार बनाउने गरेको पाइन्छ । आवरण, आकारप्रकार, अक्षरको आकार, कागजको स्तर, मूल्य, सुलभता, विषयवस्तु, विधाको छनोट, पाठको प्रस्तुतीकरण, विविधता, भाषा, चित्र, नमुना अभ्यास, भूमिका आदिलाई भाषा पाठ्यपुस्तकका गुण वा विशेषताका रूपमा लिने गरिएको पाइन्छ । यी आधारहरू भौतिक/बाह्य आधार तथा आन्तरिक/प्राज्ञिक आधार गरी दुई भागमा विभाज्य छन् ।

बाह्य/भौतिक आधार

पाठ्यपुस्तकको बाहिरी आधार अन्तर्गत निम्न पक्षहरूको अध्ययन गरिएको छ र बाह्य स्वरूपमा हुनुपर्ने गुणहरू तुलना गर्न लागिएका पाठ्यपुस्तकमा छ, छैन खोजी गरिएको छ ।

आवरण

आवरण पुस्तकको भित्री सौन्दर्य जोगाउन प्रयोग गरिएको र पाठ्यवस्तु पनि प्रतिबिम्बित भएको कागज हो । यसैलाई हेरेर कुन तह र विषयको पाठ्यपुस्तक हो भनी थाहा पाउन सकिन्छ । यो आकर्षक, बाक्लो, बलियो र उचित रङ्गको संयोजन भएको साथै भित्री विषयवस्तुलाई प्रतिबिम्बित गर्ने चित्रहरू पनि भएको हुनुपर्ने मान्यता राखिन्छ ।

आकारप्रकार

आकारप्रकार भन्नाले स्वरूप, बनावट तथा आवृत्ति भन्ने बुझिन्छ । पाठ्यपुस्तकको लम्बाइ औसत २०-२२ से.मी. र चौडाइ १४-१५ से.मी. हुनु उपयुक्त मानिन्छ ।

कागजको गुणस्तर

भाषापाठ्यपुस्तक लगायत अन्य जुन पुस्तकमा पनि गुणस्तरीय कागज आवश्यक पर्दछ । यस्तो कागज सेतो, चिल्लो, बाक्लो साथै हेर्दा आकर्षक हुनु राम्रो मानिन्छ । यस्तो भएमा चाँडै च्यातिने, भाँचिने, दोब्रिने, अक्षर छापिने र पल्टाएको ठाउँमा नअडिने समस्या कम हुन्छ ।

छपाइ र बँधाइ

पाठ्यपुस्तक छाप्दा उपयुक्त छपाइ र बँधाइ आवश्यक पर्छ । छपाइका लागि किताबको प्रकृति, तह र स्तरअनुसार गुणस्तरीय मसीको प्रयोग र त्यसको उचित संयोजनमा ध्यान दिनुपर्दछ । पुस्तक छापिएपछि बँधाइका लागि पनि विशेष ध्यान दिनुपर्दछ । बँधाइ बलियो र मजबुत हुनुपर्दछ । स्टेपलर प्रयोग गर्दा खिया लागेर उक्किने सम्भावना हुने हुँदा गम टास्नु तथा धागोले सिलाइ गर्नुपर्दछ र सिलाई गर्दा दायाँ बायाँ अक्षर नछोपिने गरी ठाउँ छोड्नुपर्दछ ।

अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ

पाठ्यपुस्तकमा अक्षराकार र अक्षर-अक्षरबीचको ठाउँ छोडाइमा विशेष ध्यान दिनुपर्छ । तहअनुसार अक्षराकार र अक्षरको तलमाथि, वरपरको ठाउँ छोडाइ उचित भएमा हेर्दा

आकर्षक र पढ्दा स्पष्ट बुझिने हुन्छ । तहअनुसार अक्षरका आकारहरू भिन्नाभिन्नै हुनुपर्ने मान्यता पाइन्छ ।

मूल्य र सुलभता

जुनसुकै पुस्तकमा पनि पाठक/ग्राहकको ध्यान सबभन्दा पहिला मूल्यमा नै जान्छ । अझ विद्यालयमा पठनपाठन हुने पाठ्यपुस्तकहरू एकदमै सस्तो हुनुपर्दछ, भन्ने अपेक्षा सबै अभिभावकको हुन्छ, यो स्वाभाविक पनि हो । अन्य पुस्तक लगायत अन्य सबै पुस्तकहरू आवश्यक ठाउँमा अनिवार्य रूपमा समयमै पुग्नुपर्दछ अनि मात्रै यसको सही प्रयोग गर्न सकिन्छ । जसका लागि पुस्तक छापिन्छ उसैले उचित समयमा पढ्न पाएन भने त्यसको महत्त्व रहँदैन । विद्यालयहरूमा अनिवार्य रूपमा पढाइ हुने पाठ्यपुस्तक त भन पढाइ सुरु हुनुभन्दा अगावै सम्बन्धित ठाउँमा पुगिसक्नुपर्छ ।

आन्तरिक/प्राज्ञिक आधार

पाठ्यपुस्तकको आन्तरिक स्वरूप अन्तर्गत निम्न पक्षहरूको अध्ययन गरिएको छ र आन्तरिक आधारमा हुनुपर्ने गुणहरू तुलना गर्न लागिएका पाठ्यपुस्तकमा छ, छैन खोजी गरिएको छ ।

विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु

भाषापाठ्यपुस्तकमा पाठ्यवस्तु/विषयवस्तु केन्द्रीय भागका रूपमा रहन्छ । पाठ्यवस्तुहरू भाषापाठ्यपुस्तकमा विभिन्न साहित्यिक र साहित्येतर विधाहरूसँग सम्बन्धित भएर शीर्षक, उपशीर्षक, शब्दभण्डार, भाषातत्त्व आदिका रूपमा समेटिएका हुन्छन् । ती पाठ्यवस्तुहरूले भाषिक, संरचनागत, शैलीगत, अभ्यासगत, तथ्यगत, स्तरगत आदि विशेषतालाई अँगालेको हुनुपर्दछ ।

विधाको छनोट

विषयवस्तु र प्रस्तुतीकरणको संरचनात्मक स्वरूप नै विधा हो । विधाकै माध्यमबाट भाषिक लक्ष्य पूरा गरिने भएकाले भाषाशिक्षणमा विधाको सर्वाधिक महत्त्व हुन्छ । विधा छनोट गर्दा विद्यार्थीको भाषिक, बौद्धिक स्तर, कक्षा, तह, पाठ्यक्रम, सरलदेखि जटिलको

क्रम, शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य अनुरूप र विषयगत मर्मको अनुकूललाई ख्याल गर्नुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा विधा अन्तर्गत कविता, कथा, निबन्ध, जीवनी, रूपक, चिठीलाई लिने गरिन्छ र यी विधासँग शब्दभण्डार र व्याकरण पनि समावेश गरिन्छ ।

पाठको प्रस्तुतीकरण र विविधता

पाठको प्रस्तुतीकरण भनेको पाठ्यवस्तु/विषयवस्तुका रूपमा छुट्याइएका विधाहरूलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक अनुक्रममा राख्ने काम हो । भाषा पाठ्यपुस्तकमा विधाको छनोट भइसकेपछि तिनलाई समतलीय र लम्बीय सङ्गठनात्मक ढाँचामा सरलबाट जटिलको क्रममा सिकारुको स्तर, उमेर, रुचि, आवश्यकता र सिकाइको प्रवृत्ति तथा तरिका अनुरूप एकअर्का पाठबीच अन्तरसम्बन्ध कायम हुने गरी प्रस्तुत गर्नुपर्दछ । भाषिक सीपको अभ्यास र विकासका लागि पाठको प्रस्तुतीकरण र विविधता महत्त्वपूर्ण पक्ष मानिन्छ ।

भाषा

हरेक पुस्तक, पाठ्यपुस्तक, भाषा पाठ्यपुस्तक लेखनको माध्यम भाषा हो । अझ भाषापाठ्यपुस्तकमा भाषा साधन र साध्य दुवै हो । पाठ्यपुस्तकमा विद्यार्थीको क्षमता वा स्तरको भाषा प्रयोग गर्नुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा भएका विधागत पाठ्यवस्तुहरू भाषिक सीप, समझ र क्षमता अभिवृद्धिका लागि उपयोग गरिने मुख्य सामग्री भएकाले पाठ्यक्रमको अपेक्षा, पाठ्यवस्तुको प्रवृत्ति अनुरूप सरल, आकर्षक एवम् रुचिपूर्ण भाषाको प्रयोग भएको हुनुपर्छ ।

चित्र

भनिन्छ सयौं शब्दहरूले बोल्न नसकेको कुरा एउटै चित्रले बोल्न सक्छ । त्यसले हरेक पाठ्यपुस्तकमा चित्रको धेरै महत्त्व हुन्छ । पाठ्यपुस्तकमा सान्दर्भिक र आकर्षक चित्रहरूको व्यवस्थापन गर्नाले पाठ्यवस्तुको पठनपाठन धेरै सरल, सहज र स्पष्ट हुन्छ । यसरी राखिने चित्रहरू पाठ्यवस्तुको आशय, सिकाउन खोजिएको सीप, विषयगत ज्ञान तथा धारणा अनुकूल हुनुपर्दछ साथै यी चित्रहरू सफा, आकर्षक र पाठ्यवस्तु अनुकूल सुहाउँदो आकारमा हुनुपर्दछ ।

नमुना अभ्यास

पटक-पटकको अभ्यासबाट मात्रै कुनै पनि काममा निपूण भइन्छ। भाषापाठ्यपुस्तकको उद्देश्य पूरा गर्न र भाषिक उपलब्धि हासिल गर्न तोकिएका विषय तथा विधाहरूमा पर्याप्त अभ्यासको आवश्यकता पर्दछ। भाषापाठ्यपुस्तकमा अभ्यासका लागि सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ गरी चार क्षेत्रहरू छुट्याइएका हुन्छन्। पाठ्यवस्तु तथा विधासँग नमुना अभ्यास अन्तरसम्बन्धित हुनुपर्दछ।

अन्य

भाषापाठ्यपुस्तकमा माथि उल्लेखित विभिन्न पक्षहरू बाहेक भूमिका, विषयसूची, शब्दसूची, सन्दर्भसूची, सङ्केत, शिक्षक अभिभावकलाई निर्देशन, प्रकाशक, संस्था, लेखक आदि विविध कुराहरू रहेका हुन्छन्। यी कुराहरू पनि उपयुक्त ढाँचामा संयोजन हुनुपर्दछ जसले गर्दा पाठ्यपुस्तक प्रयोग गर्न सरल र हेर्दा आकर्षक देखिन्छ।

अध्याय तिन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

अनुसन्धानात्मक ढाँचा

अनुसन्धानात्मक ढाँचा भन्नाले अध्ययनको प्रकृति र प्रकार अनुसार भाषिक अनुसन्धानका कुन कुन विधिहरू समेटेर शोध प्रतिवेदन तयार पार्ने हो भन्ने बुझिन्छ। प्रस्तुत शोध प्रतिवेदन भाषिक अनुसन्धानका सामान्य विधि मध्ये पुस्तकालयीय विधिका आधारमा गरिएको छ। विद्यार्थीहरू भाषिक उपलब्धिहरू भाषिक समस्याहरू आदिका जानकारी सम्बन्धित क्षेत्रमा ने गएर लिन सकिने भएकाले यो विधिका रूपमा रहेको छ। यस शोधकार्यको सामग्री सङ्कलनका लागि प्राथमिक स्रोत र द्वितीय स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ।

तथ्याङ्क सङ्कलन

प्रस्तावित शोधमा निम्न दुई किसिमका सामग्रीहरू उपयोगमा ल्याइएको छ :

प्राथमिक स्रोत

अध्ययनको प्राथमिक स्रोतका रूपमा मेरो नेपाली किताब (२०६२) र हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१) पुस्तकलाई लिइएको छ।

द्वितीय स्रोत

अध्ययनको द्वितीय स्रोत अन्तर्गत यी दुवै पुस्तकका सन्दर्भमा छापिएका विचार, समीक्षाको सहयोग लिइएको छ।

समालोचक समीक्षकका विचार तुलनात्मक अध्ययन सम्बन्धी विज्ञका राय साथै अन्य पुस्तक र विभिन्न शोधपत्रहरू रहेका छन्।

अध्ययन विधि/पद्धति

सामग्री सङ्कलन पश्चात यस शोधलाई अध्ययन गर्न विशेषतः वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधि प्रयोग गरिएको छ। आवश्यकता अनुसार विषय विज्ञका विचार,

सल्लाह, सुभावालाई अध्ययनको विधिको रूपमा प्रयोग गरी पाठ्यपुस्तकका प्राज्ञिक र बाह्य गुणका विशेषताका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण विधि

अनुसन्धानका लागि तथ्याङ्क मुख्य आधार सामग्री हो । तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य निकै परिश्रमपूर्ण र जटिल हुने गर्दछ । अनुसन्धानमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा विभिन्न विधिहरूको उपयोग गर्न सकिन्छ । यो गुणात्मक अनुसन्धान भएकाले शाब्दिक रूपमा सङ्कलन गरिएको प्रकृतिको असाङ्ख्यिक तथ्याङ्कहरूलाई विश्लेषण गरी तुलना गरिएको छ ।

सङ्कलित तथ्याङ्कहरूको विश्लेषणबाट मात्रै अनुसन्धानले पूर्ण आकार प्राप्त गर्ने भएकाले अनुसन्धानमा तथ्याङ्क विश्लेषण कार्य सर्वाधिक महत्त्वपूर्ण हुन्छ । प्रस्तुत अध्ययन पाठ्यपुस्तकको गुण तथा विशेषताको तुलनामा आधारित हुने हुँदा सङ्कलित तथ्याङ्कलाई मूर्त रूप दिन तुलनात्मक, व्याख्यात्मक, विश्लेषणात्मक र समीक्षात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

अनुसन्धान प्रक्रिया

तथ्याङ्क विश्लेषण अध्ययन अनुसन्धानको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । विभिन्न स्रोतहरूबाट प्राप्त जानकारीलाई व्याख्या विश्लेषण गरी अन्तिम निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ । यस अनुसन्धानलाई निश्चित उद्देश्य प्राप्त र निष्कर्षमा पुऱ्याउन मुख्यतः पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीहरूको अध्ययन विश्लेषणका क्रममा सैद्धान्तिक आधार तयार पार्न विभिन्न पाठ्यपुस्तकहरू, शीर्षकसँग सम्बन्धित शोधपत्रहरू, भाषाशिक्षण सम्बन्धी पुस्तकहरू, प्रतिवेदनहरू साथै प्रकाशित र अप्रकाशित शोधपत्रबाट सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ । सामग्री सङ्कलन गरिसकेपछि पुस्तकालयीय विधिलाई आधार बनाएर विश्लेषण गरिएको छ । त्यसैगरी आवश्यकता अनुसार तालिकीकरण गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र निर्माण गर्दा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब (२०७२) र हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१)को तुलनाको विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चार

व्याख्या विश्लेषण

बाह्य/भौतिक आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब (२०७२) र

हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१) को तुलना

आवरण पृष्ठ

आवरण पृष्ठ भनेको पाठ्यपुस्तकको सबैभन्दा बाहिरको भित्री सौन्दर्य जोगाउनका निम्ति प्रयोग गरिएको कागज हो । यो पृष्ठ पाठ्यपुस्तकको सङ्केतक पनि हो र यसै पृष्ठले कुन तह, कक्षा तथा विषयको पुस्तक हो भन्ने कुरा बताउँछ (पौडेल, २०६६ : १९९) । यो आकर्षक चित्र र रङ्गको संयोजन भएको बाक्लो र चिल्लो हुनुपर्ने अपेक्षा गरिन्छ ।

कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताबको आवरण पृष्ठ सामान्य खालको देखिन्छ । यसमा १२० प्वाइन्टको अक्षरमा नेपाली र ३० प्वाइन्टको अक्षरमा कक्षा तीन लेखिएको छ । सातो पृष्ठभूमिमा तल र माथि गुलाबी रङ्गका दुई दुईवटा धर्काका बीचमा हल्का कालो रङ्गको पृष्ठभूमिमा गाढा गुलाबी रङ्गले ठूलो अक्षरमा मेरो नेपाली र कालो रङ्गले कक्षा तीन लेखिएको छ । पछाडिको आवरणमा सेतो पृष्ठभूमिमा माथि कक्षा तीनको कक्षागत गीत भनेर कालो अक्षरले लेखिएको छ । बीचमा गुलाबी रङ्गको पृष्ठभूमिमा कालो मसीले कक्षागत गीत लेखिएको छ र अन्तिममा नेपाल सरकारको छापसहित प्रकाशक, वितरकको नाम, ठेगाना र मोनोग्राम टिकट सेतो पृष्ठभूमिमा कालो अक्षरमा लेखिएको छ ।

कक्षा तीनको सजिलो नेपाली किताबको आवरण पृष्ठ आकर्षक देखिन्छ । यसको आवरणमा १०० प्वाइन्टको अक्षरले नेपाली र २५ प्वाइन्टको अक्षरमा कक्षा तीन र सजिलो लेखिएको देखिन्छ । आकाशे र इन्द्रेणी रङ्गको पृष्ठभूमिमा आकाशे रङ्गमा पहुँलो रङ्गले हाम्रो र रातो रङ्गले सजिलो नेपाली तथा गाढा सुन्तले गोलोभिन्न कालो रङ्गले ३ ठूलो अक्षरमा लेखिएको छ । साथै यस लेखाइको तलको भागमा हल्का सेतो पृष्ठभूमिमा हिमालको तस्विर र नेपालको नक्सा साथै त्यसको टुप्पोमा नेपालको राष्ट्रिय भण्डा साथै नेपालको नक्साभिन्न दुईजना बालबालिकाको तस्विर र बीचमा पुस्तकलाई नमस्कार गरेको देखाइएको छ भने नेपालको नक्साको छेउमा एकातिर हल्का रातो र सीमानामा सेतो

धर्साले घेरिएको छ भने अर्कोतिर पहुँलो, कालो, सुगा, रातो, हरियो आदि रङ्ग मिलाएर धर्सा दिइएको छ । अगाडि आवरणको सम्पादक एवम् लेखकको नाम दिइएको छ । पछाडिको आवरणमा आकाशे तथा माथिको भागमा इन्द्रेणी रङ्गमाथि सेतो पृष्ठभूमि बनाइ हाम्रो नेपाली शृङ्खलालाई हल्का हरियो रङ्गले लेखिएको छ भने त्यसको केही तल सेतो पृष्ठभूमिमा कालो रङ्गका अक्षरले पृष्ठभूमिमा कालो अक्षरले हाम्रा प्रकाशनका नेपाली पाठ्यपुस्तकहरूको सूची राखिएको छ र अन्त्यमा प्रकाशक वितरकको नाम, ठेगाना, मूल्य र मोनोग्राम टिकट दिइएको छ ।

यस ढङ्गले छापिएका प्रस्तुत दुई पाठ्यपुस्तकहरूमा आवरण पृष्ठ त्यति आकर्षक छैनन् तर मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपालीको आवरण कागज उपयुक्त छ, यो चिल्लो र बाक्लो देखिन्छ तथा पानीले नभिज्ने र सजिलै नच्यातिने खालको छ । पछाडिको आवरणमा मेरो नेपाली किताबमा कक्षा तीनको कक्षागत गीत तथा नेपाल सरकारको छाप दिइएको छ तर हाम्रो सजिलो नेपालीको पछाडिको आवरण व्यवसायिक किसिमको देखिन्छ किनभने यसमा प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकका विशेषता तथा अन्य पाठ्यपुस्तकहरूको सूची र मूल्य पनि दिइएको छ । मेरो नेपाली किताबको आवरणमा लेखकको नाम छैन हाम्रो सजिलो नेपालीको आवरणमा लेखकको नाम दिइएको छ । रङ्गको संयोजन हाम्रो सजिलो नेपालीमा राम्रै भए पनि मेरो नेपालीमा मध्यम छ तर मेरो नेपाली पुस्तकको आवरणमा चित्र दिइएको छैन भने हाम्रो सजिलो नेपाली पुस्तकको आवरणमा चित्र दिइएको छ ।

आकारप्रकार

आकारप्रकार भन्नाले पाठ्यपुस्तकको स्वरूप, सजावट तथा आकृति (साइज) भन्ने बुझिन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तक ए फोर (डिमाइ) आकारको हुनुपर्ने मान्यता राखिन्छ । भाषापाठ्यपुस्तकको आकार विद्यार्थीको स्तर सुहाउँदो र विद्यार्थीहरूलाई बोक्न सजिलो हुने किसिमले छनोट गर्नुपर्दछ (भण्डारी र अन्य २०६८:२०१) । भाषापाठ्यपुस्तकको औसत लम्बाइ १०-१२ र चौडाइ ७-९ इन्च हुनु उपयुक्त मानिन्छ ।

मेरो नेपाली किताब भाषापाठ्यपुस्तकको आकारप्रकारका दृष्टिले सामान्यतः ठीकै जस्तो लाग्दछ । डिमाइ (ए फोर) आकारसँग यो मिल्दोजुल्दो नै देखिन्छ । यसको लम्बाइ ९ इन्च

र चौडाइ ७ इन्च रहेको छ । अगाडिको आवरण पृष्ठ, अन्य पृष्ठ र पछाडिको आवरण पृष्ठ बाहेक यस पाठ्यपुस्तकको मूल पाठ रहेको पृष्ठसङ्ख्या १०४ रहेको छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली किताब भाषापाठ्यपुस्तकको आकारप्रकारका दृष्टिले ठीकै देखिन्छ । डिमाइ (ए फोर) आकारमा रहेको यो पुस्तकको लम्बाइ ९.५ इन्च र चौडाइ ७ इन्च रहेको छ । अगाडिको आवरण पृष्ठ, अन्य पृष्ठ र पछाडिको आवरण पृष्ठ बाहेक यसको मूल पाठ रहेको पृष्ठ सङ्ख्या १२४ रहेको छ ।

यसरी माथि प्रस्तुत पुस्तकहरूको आकारप्रकार भाषापाठ्यपुस्तकसँग मिल्दोजुल्दो नै देखिन्छन् । आकारप्रकारका दृष्टिले मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपाली आकर्षक देखिन्छ । यसको स्वरूपसँग पृष्ठसङ्ख्या मिलेको देखिन्छ । नेपाली किताबको लम्बाइ र चौडाइसँग सुहाउँदो मोटाइ छैन ।

कागजको गुणस्तर

भाषापाठ्यपुस्तकमा कागजको गुणस्तर राम्रो हुनुपर्दछ । कागज जति सेतो, चिल्लो, राम्रो र बाक्लो भयो त्यति आकर्षक र गुणस्तरीय मानिन्छ । चाँडै च्यातिने, दोब्रिने, भाँचिने, अक्षर उड्ने कागज पाठ्यपुस्तकका निम्ति गुणस्तरीय मानिँदैन (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०३) । भाषापाठ्यपुस्तक अपेक्षाकृत गुणस्तरीय सेतो कागजमा छापिनु राम्रो मानिन्छ । मेरो नेपाली किताबमा कागजको स्तर अपेक्षाकृत राम्रो देखिँदैन । कागज बाक्लो त छ तर मसिनो, चिल्लो र सेतो भने छैन । घुमैलो रडको कागज छनोट भएको हुनाले छापिएका चित्र र अक्षरहरू आकर्षक देखिँदैन । यस्तो कागज चाँडै दोब्रिने, खुम्चिने, च्यातिने र भाँचिने हुनाले टिकाउ हुने कुरामा शङ्का गर्न सकिन्छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली किताबको कागज स्तर अपेक्षाकृत राम्रो देखिन्छ । कागज खासै बाक्लो नभए पनि सेतो, चिल्लो र मसिनो छ । सेतो कागजको छनोट भएको हुनाले अक्षर र चित्रहरू स्पष्ट देखिएको छ । यस्तो कागज छिटै च्यातिने, खुम्चिने र दोब्रिने सम्भावना कम हुन्छ ।

यसरी कागजको गुणस्तरका दृष्टिले मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तक उपयुक्त छ । हाम्रो सजिलो नेपालीको कागजले भाषापाठ्यपुस्तकको मर्म बोकेको छ तर

नेपालीको कागज कम गुणस्तरीय छ, जसका कारण किताब चाँडै च्यातिने, दोब्रिने, खुम्चिने र अक्षर तथा चित्र स्पष्ट नदेखिने जस्ता समस्या आउन सक्छन् । मेरो नेपाली किताबको आवरण कागजभन्दा हाम्रो सजिलो नेपालीको आवरण कागज राम्रो छ, जुन प्लाष्टिक प्रयोग भएको, सजिलै नच्यातिने र पानीले नभिज्ने देखिन्छ ।

छपाइ र बँधाइ

भाषा पाठ्यपुस्तकमा छपाइ र बँधाइलाई पनि विशेष ध्यान दिनुपर्दछ । छपाइका लागि गुणस्तरीय मसीको प्रयोग गर्नुपर्दछ । जुन नउड्ने र नफुल्ने हुनुपर्दछ । छपाइको समयमा शीर्षक, उपशीर्षक, पाठ्यपुस्तक आदिमा अक्षरको भिन्नतालाई ख्याल गरी त्यही अनुसार गाढा वा हल्का कालो कस्तो छापने हो सो ख्याल गर्नुपर्छ (शर्मा र पौडेल, २०६०:३७) । पुस्तक छापिएपछि बँधाइलाई ध्यान दिनुपर्छ । बँधाइ वा सिलाइ बलियो हुनुपर्छ । स्टेपलर गर्नुभन्दा मोटो धागोको सिलाइ, गम वा फेबिकलले टाँस्न सकियो भने बढी बलियो हुन्छ ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तक आवरणबाहेक सबै एकै रङ वा कालो मसीमा छापिएको छ । शीर्षक, उपशीर्षक, अभ्यासका मूल प्रश्नहरू, कठिन शब्दहरू, सबै चित्रहरू गाढा कालो रङ्गमा र पाठ्यवस्तु जति सबै हल्का कालो रङ्गमा छापिएका छन् । यसरी एउटै रङ्गमा छापिएको प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकको मसी मध्यम खालको देखिन्छ । गमले टाँसेर दुई ठाउँमा स्टेपलर त गरिएको छ तर नसिलाएको हुनाले टाँसिएका पानाहरू सजिलै छुट्टिने सम्भावना देखिन्छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली किताबमा आवरण पृष्ठमा पहेंलो, रातो, सेतो, नीलो र कालो मसीले छपाइ गरिएको छ भने भित्री पृष्ठहरूमा नीलो, कालो र सेतो मसीको प्रयोग गरिएको छ । पाठसङ्ख्यामा कालो पृष्ठभूमिमा सेतो मसी, पाठशीर्षकमा नीलो मसी, उपशीर्षक, अभ्यासका मूल प्रश्नहरूमा गाढा कालो मसी र अन्य पाठ्यवस्तुहरूमा हल्का कालो मसी प्रयोग गरिएको छ । यसरी हेर्दा विभिन्न रङ्गको संयोजन राम्रै देखिन्छ । गमले टाँसेर दुई ठाउँमा स्टेपलर गरिए पनि धागोले नसिलाएको हुँदा बँधाइ भने त्यति उत्कृष्ट देखिँदैन ।

प्रस्तुत पुस्तकहरू बँधाइका दृष्टिले कमजोर देखिन्छन् । रसिलो नेपालीमा विविधतायुक्त मसीको संयोजन भएकाले नेपाली किताबभन्दा छपाइ राम्रो छ । तर विद्यार्थीले प्रत्येक पाठ पढिसकेपछि हासिल गर्नुपर्ने उपलब्धि खण्डमा भने कालो पृष्ठभूमिमा कालै मसीले साना

अक्षर लेखिएकाले अलि अस्पष्ट देखिन्छ । नेपाली किताबमा कागज कम गुणस्तरीय भएकाले कालो मसीको छपाइ फुस्रो देखिन्छ ।

अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ

भाषा पाठ्यपुस्तकमा अक्षरको आकार, अक्षर अक्षरबीच तथा तलमाथि, दायाँ बाँया किनारामा ठाउँ छोडाइ र अनुच्छेद गठनमा ध्यान दिनुपर्दछ । साना कक्षाहरूका पाठ्यपुस्तकमा ठूला अक्षर र ठूला कक्षाहरूमा क्रमशः अक्षराकार घटाउनुपर्दछ (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०२-२०३) । प्राथमिक तहका लागि २०-२४ प्वाइन्टसम्मका अक्षरहरू हुनु उपयुक्त मानिन्छ । पाठको मूलशीर्षक, उपशीर्षक, पाठ्यवस्तु र अभ्यासमा क्रमशः अक्षराकार घटाउँदै लानु भाषावैज्ञानिक दृष्टिले उपयुक्त मानिन्छ ।

मेरो नेपाली किताबमा २२-२४ प्वाइन्टसम्मका अक्षरहरू प्रयोग गरिएका छन् । मुख्य शीर्षकमा ३० प्वाइन्ट, शब्दार्थ, पाठ्यवस्तु र अभ्यासमा २२ प्वाइन्टका र भूमिकामा १३ प्वाइन्टका अक्षरहरू प्रयोग गरिएका छन् । अनुच्छेद गठन र तलमाथि किनाराको ठाउँ छोडाइ पनि उपयुक्त नै देखिन्छ । दायाँ बायाँ किनारामा १.५ इन्च ठाउँ छोडिएको छ । कठिन शब्दहरूलाई पाठभित्र केही गाढा रङ्गमा दिन खोजिए पनि मसी मधुरो भएर अन्य अक्षरसँग समान नै देखिन्छन्, नियालेर हेर्दा मात्रै ती शब्दहरू चिन्न सकिन्छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली किताबमा १७-१९ प्वाइन्टसम्मका अक्षरहरू प्रयोग गरिएका छन् । मुख्य शीर्षकमा ३६ प्वाइन्टका पाठ्यवस्तु र अभ्यासहरूमा १५-१७ प्वाइन्टका अक्षरहरू प्रयोग गरिएका छन् । यस पुस्तकमा मुख्य शीर्षकदेखि अभ्याससम्म आइपुग्दा क्रमशः अक्षराकार घटाउँदै लगेको छ, दाँया बाँया किनारामा १.६ इन्च ठाउँ छोडिएको छ । अनुच्छेद विन्यास र तलमाथि किनाराको ठाउँ छोडाइ पनि उपयुक्त देखिन्छ ।

प्रस्तुत दुई पुस्तकहरूमा ठाउँ छोडाइमा समानता छ तर अक्षराकारमा समानता पाइँदैन । मूल शीर्षक, उपशीर्षक, पाठ्यवस्तु र अभ्यासमा दुवै पाठ्यपुस्तकमा अक्षराकार घटाउँदै लगेको देखिन्छ । मूलशीर्षक, उपशीर्षक, पाठ र अभ्यासका मूल प्रश्नमा हाम्रो सजिलो नेपाली किताबका अक्षरहरू मेरो नेपालीका भन्दा साना छन्, शब्दार्थ र अभ्यासमा हाम्रो सजिलो नेपालीभन्दा मेरो नेपाली किताबका अक्षरहरू ठूला छन् ।

मूल्य र सुलभता

आर्थिक पक्ष सधैं मनोविज्ञानसँग जोडिन्छ । अझ हाम्रो जस्तो अल्पविकसित मुलुकमा त भन्नु पाठ्यपुस्तकमा निर्धारण गरिएको मूल्यले अभिभावकहरूमा ठुलो प्रभाव पार्ने गरेको देखिन्छ (पौडेल, २०६६:२००-२०१) । विद्यालयहरूमा अनिवार्य रूपमा पठनपाठन हुने पाठ्यपुस्तकमा पढाइ सुरु हुनुभन्दा अगावै सम्बन्धित ठाउँमा पुग्नुपर्दछ, यसो भएमा मात्रै पाठ्यपुस्तकको सही प्रयोग गर्न सकिन्छ । सामान्यतया: पाठ्यपुस्तकहरूमा कम मूल्य र सर्वसुलभता दुवैको अपेक्षा गरिन्छ ।

मेरो नेपाली किताबमा मूल्य तोकिएको छैन । यो पुस्तक सामुदायिक तथा सरकारी विद्यालयहरूमा निःशुल्क वितरण गरिन्छ । निःशुल्क वितरणको व्यवस्था सरकारले मिलाए पनि सर्वसुलभताका सन्दर्भमा भने विद्यार्थी र अभिभावकहरूको गुनासो देखिन्छ । प्रायः विद्यालय तहका सरकारले वितरण गर्ने पुस्तकहरू केही वर्षयता नेपालमा समयमा उपलब्ध हुन नसकेको देखिन्छ । यस समस्याबाट नेपाली किताब पनि अलग रहन सकेको छैन ।

हाम्रो सजिलो नेपालीमा मूल्य रु. १८० तोकिएको छ । नेपालको सन्दर्भमा यसलाई सहूलियतपूर्ण मूल्य मान्न सकिन्नँ । चर्को शुल्क लिएर पठनपाठन हुने संस्थागत विद्यालयहरूमा पाठ्यपुस्तक पनि महङ्गो हुने हुँदा अभिभावकहरूमा निकै आर्थिक बोझ पर्ने गरेको देखिन्छ । जहाँतहीं नपाइने विद्यालयले सिफारिस गरेको पुस्तक पसलमा मात्र पाइने र चाहिएको समयमा पुस्तक उपलब्ध नहुने अभिभावक र विद्यार्थीहरूको गुनासो हाम्रो सजिलो नेपालीका सन्दर्भमा पनि भेटिन्छ ।

प्रस्तुत दुई पुस्तकहरूमा मेरो नेपालीमा मूल्य तोकिएको छैन भने हाम्रो सजिलो नेपाली निकै महङ्गो देखिन्छ । निःशुल्क पाइए पनि मेरो नेपाली किताब सर्वसुलभ नदेखिएको वर्तमान अवस्था छ । निजी स्तरबाट छापिने सीमित संस्थागत विद्यालयहरूमा पठनपाठन हुने भएर पनि हाम्रो सजिलो नेपाली खासै सर्वसुलभ नभएको अभिभावक तथा विद्यार्थीहरूले बताए पनि मेरो नेपालीको जस्तो जटिल अवस्था यसमा देखिँदैन ।

आन्तरिक/प्राज्ञिक आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब (२०७२) र

हाम्रो सजिलो नेपाली (२०७१) को तुलना

विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु

भाषा पाठ्यपुस्तकमा व्यवस्था गरिएका बोध र अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित सीपका स्रोतहरू नै पाठ्यवस्तु वा विषयवस्तु हुन् । पाठ्यवस्तुहरू भाषापाठ्यपुस्तकमा विभिन्न साहित्यिक र साहित्येतर विधासँग सम्बन्धित भएर शीर्षक, उपशीर्षक र शब्दभण्डार, भाषा तत्त्व आदिका रूपमा समेटिएका हुन्छन् (भण्डारी र अन्य २०६८:२०३) । ती पाठ्यवस्तुहरूले भाषिक, संरचनागत, शैलीगत, अभ्यासगत, तथ्यगत, स्तरगत र पाठ्यक्रम अनुरूपता जस्ता विशेषतालाई अँगालेको हुनुपर्दछ । साथै विषयवस्तु मनोरञ्जनात्मक, सन्देशमूलक, सूचनामूलक, कल्पनाशील, व्यावहारिक आदि प्रकृतिको हुनुपर्दछ ।

हाम्रो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा कविता, कथा, प्रबन्ध, संवाद, जीवनी विधागत पाठहरू, शब्दार्थ, शब्दभण्डार, हिज्जे तथा अन्य अभ्यासात्मक पाठ्यवस्तुहरू समावेश गरिएका छन् । यस पाठ्यपुस्तकमा भएका कविताहरूमा असल विचार (श्रमिक बराल), किताब (सिद्धिचरण श्रेष्ठ), खेतीवाल (पारसमणि प्रधान), नेपाली (चन्द्रप्रसाद न्यौपाने), घामछाया (माधव घिमिरे), सानु छ है सानु (कृष्णप्रसाद पराजुली) गरी ६ वटा रहेका छन् । त्यसैगरी कथाहरूमा ढुङ्गाको खिचडी, अनौठो परीक्षा, नयाँ वर्षको उपहार, बाँदर र गोही र छट्टु बलुवा गरी ५ वटा रहेका छन् । प्रबन्धहरूमा म को हुँ ?, खेर नफालौं, सगरमाथा, वीरमानका दिन गरी ४ वटा रहेका छन् । संवादहरूमा हाट बजार र अचम्मको कुरा गरी २ वटा रहेका छन् । जीवनी अन्तर्गत महाकवि देवकोटा रहेका छन् । त्यस्तै प्रत्येक पाठको अन्त्यमा अभ्यास, शब्दार्थ, शब्दभण्डार, कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यास रहेका छन् । यसरी एक शैक्षिक सत्रका लागि नेपाली पाठ्यपुस्तकमा विविध विधाहरू समेटिएका १८ वटा पाठहरू रहेका छन् । विविध भाषिक सीप तथा क्रियाकलापसँग सम्बद्ध गरी पाठ्यवस्तुहरू सिकाउनुपर्ने हुँदा २२० दिनमा किताब पूरा गर्न मुस्किल पर्न सक्छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा कविता, प्रबन्ध, लोककथा, जीवनी, चिठी, संवाद, कथा जस्ता विधागत पाठहरू, शब्दार्थ, पूर्वपठन, शब्दभण्डार, व्याकरण र अन्य अभ्यासात्मक पाठ्यवस्तुहरू समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यपुस्तकमा भएका कविताहरू

गाउँछ गीत नेपाली (राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरे), किताब (सिद्धिचरण श्रेष्ठ), सानी नानी (सूर्यप्रसाद अधिकारी) गरी तीनवटा रहेका छन् । प्रबन्धहरू फागु पूर्णिमा, सगरमाथा, अनुशासित जीवन, तरकारीको महत्त्व गरी चारवटा रहेका छन् । त्यस्तै लोककथाहरू साधु बाघ, मुसी र खरायो गरी दुईवटा रहेका छन् । कथाहरू चुरनलाल, लोभको विलाप, पराजयको बाटो गरी तीनवटा रहेका छन् । संवादमा हाट बजार रहेको छ भने चिठीअन्तर्गत ज्ञान रहेको छ । त्यस्तै जीवनीहरूमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, पृथ्वीनारायण शाह, साहित्यकार भूमक गरी ३ वटा रहेका छन् । प्रत्येक पाठको अन्त्यमा शब्दभण्डार, व्याकरण र सामुहिक कार्यलाई पनि विषयवस्तु/पाठ्यवस्तुका रूपमा दिइएको छ । यसरी एक शैक्षिक सत्रका लागि हाम्रो सजिलो नेपालीमा विविध विधाहरू समेटिएका १७ वटा पाठहरू रहेका छन् । विविध भाषिक सीप तथा क्रियाकलापहरूसँग सम्बद्ध गरी पाठ्यवस्तु सिकाउनुपर्ने हुँदा २२० दिनका लागि १७ वटा पाठ ठिकै हुने देखिन्छ ।

प्रस्तुत दुई पाठ्यपुस्तकहरूमा समावेश पाठ्यवस्तुहरू नियाल्दा पाठगत हिसाबले हाम्रो सजिलो नेपालीभन्दा मेरो नेपालीमा १ वटा पाठ बढिरहेको छ । दुवै पुस्तकमा विधाका रूपमा रहेका कविताहरूमा मेरो नेपालीमा ६ वटा रहेका छन् भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा ३ वटा कविता मात्र रहेको पाइयो । कथाहरूमा मेरो नेपालीमा ४ वटा रहेका छन् भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा ३ वटा कथा र २ वटा लोककथा रहेका छन् । प्रबन्धको सङ्ख्या ४/४ वटा छन् । जीवनीहरूमा मेरो नेपालीमा १ वटा रहेको छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा ३ वटा जीवनी रहेका छन् । संवादहरूमा मेरो नेपाली किताबमा २ वटा रहेका छन् भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा १ वटा रहेको छ । मेरो नेपालीमा मूलपाठ, मूलपाठसँगै मुनि अभ्यास, शब्दभण्डार, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यास गरी क्रमशः प्रत्येक पाठलाई प्रस्तुत गरिएको छ । हाम्रो सजिलो नेपालीमा पूर्वपठन, शब्दार्थ, मूलपाठ, शब्दभण्डार, व्याकरण, सामुहिक कार्य गरी क्रमशः प्रत्येक पाठलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी हेर्दा यी दुई पाठ्यपुस्तकहरूमा विषयवस्तुको स्वरूप समान भए पनि विषयवस्तुको प्रस्तुतीकरणमा भने भिन्नता पाइन्छ ।

विधाको छनोट

पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यवस्तु प्रस्तुत गर्ने मुख्य आधार विधाहरू हुन् । विधाकै माध्यमबाट भाषिक लक्ष्य पूरा गरिने भएकाले भाषाशिक्षणमा र भाषापाठ्यपुस्तकमा विधाको सर्वाधिक

महत्त्व हुन्छ (पौडेल २०६६:१८९) । विधा छनोट गर्दा विद्यार्थीको भाषिक, बौद्धिक स्तर, कक्षा/तह, पाठ्यक्रम, सरलदेखि जटिलको क्रम, राष्ट्रिय एकता, सद्भाव, सहिष्णुता, देशप्रेम, संस्कृतिप्रेम र जातीय स्वाभिमान जस्ता कुरामा सहयोगी छ, छैन भन्ने कुरा ख्याल गर्नुपर्दछ ।

मेरो नेपाली कक्षा तीन र हाम्रो सजिलो नेपाली तीनमा समावेश गरिएका विभिन्न विधा, विधागत पाठहरू र विधा समेटिएका क्षेत्रलाई यसप्रकार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ४.१ : कथाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.स.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
		पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	लोक कथा	अनौठो परीक्षा	नीति कथा	साधु बाघ	लोक कथा
२.	नीति कथा	नयाँ वर्षको उपहार	लोक कथा	मुसी र खरायो	लोक कथा
३.	पौराणिक कथा	बाँदर गोही	नीति कथा	चुरनलाल	सामाजिक कथा
४.	ऐतिहासिक कथा	वीरमानका दिन फर्किए	पौराणिक कथा	उल्लु	
५.	आधुनिक कथा सामाजिक कथा	छट्टु बटुवाल	सामाजिक कथा	लोभको विलाप	नीति कथा
				पराजयको बाटो	सामाजिक कथा

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (५-५, २०६२)

माथिको तालिका अनुसार प्रस्तुत दुई पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएका कथाहरूले निर्देशित क्षेत्रहरू नै समेटेको देखिन्छ तर मेरो नेपालीमा लोककथा र ऐतिहासिक कथा छुट्याइएको

छैन तर कथा मात्र भनेर राखिएको छ । सङ्ख्यात्मक रूपमा मेरो नेपालीमा ६ वटा कथा र हाम्रो सजिलो नेपालीमा ६ वटा कथा राखिएको छ ।

तालिका नं. ४.२ : कविता विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.स.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
		पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	छन्दलय	असल विचार	लोकलय	गाउँछ गीत नेपाली	गीतिलय
२.	लोकलय	किताब	लोकलय	किताब	लोकलय
३.	गीतिलय	खेतीवाल	गीतिलय गीतिलय	सानी नानी	गीतिलय
४.		नेपाली	गीतिलय		
५.		घामछाया			
६.		सानु छ है सानु	गीतिलय		

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६२)

माथिको तालिका हेर्दा दुवै पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेकै क्षेत्रहरू समेटिएका छन् । दुवै पाठ्यपुस्तकमा कविता सङ्ख्यामा समानता देखिन्छ, र दुवैमा गीतिलयका कविता बढी रहेका छन् ।

तालिका नं. ४.३ : निबन्ध/प्रबन्ध विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.स.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
		पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	सामाजिक/ सांस्कृतिक	खेर नफालौं	सामाजिक /सांस्कृतिक	फागु पूर्णमा	सामाजिक/ सांस्कृतिक
२.	प्राकृतिक/ वातावरणीय	म को हुँ ?	प्राकृतिक/ वातावरणीय	सगरमाथा	प्राकृतिक/ वातावरणीय
३.	कलात्मक	सगरमाथा	प्राकृतिक/ वातावरणीय	अनुशासित जीवन	कलात्मक
४.	वैज्ञानिक/ प्राविधिक	वीरमानका दिन फर्किए	कलात्मक	तरकारीको महत्त्व	प्राकृतिक/ वातावरणीय

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६२)

माथिको तालिका हेर्दा दुवै पाठ्यपुस्तकमा ४-४ वटा निबन्ध/प्रबन्ध राखिएको छ। मेरो नेपाली किताबमा पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित क्षेत्रभित्रै रहेर प्रबन्धहरू राखिएको छ। हाम्रो सजिलो नेपालीमा ४ वटा निर्देशित क्षेत्रकै निबन्ध राखिएको छ। यो पाठ्यवस्तु छनोटका दृष्टिले उपयुक्त मानिदैन।

तालिका नं. ४.४ : जीवनी विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.सं.	निर्देशित क्षेत्र		मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
	राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय	पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र	
१.	साहित्यकार/	महाकवि	राष्ट्रिय/	लक्ष्मीप्रसाद	राष्ट्रिय/ प्रेरक	
	कलाकार	देवकोटा	साहित्यकार/	देवकोटा	व्यक्तित्व	
			प्रेरक व्यक्तित्व			
२.	विचारक			पृथ्वीनारायण	राष्ट्रिय/	
३.	आविष्कारक			शाह	प्रेरक व्यक्तित्व	
	प्रेरक व्यक्तित्व			साहित्यकार	साहित्यकार/	
				भ्रमक	प्रेरक व्यक्तित्व	

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६२)

माथिको तालिका हेर्दा दुवै पाठ्यपुस्तकले निर्देशित क्षेत्रभित्रै रहेर जीवनी राखिएका छन् । मेरो नेपालीमा एकजना राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरूको जीवनी राखिएको देखिन्छ, जसमा महाकवि देवकोटा रहेका छन् । यस किताबमा अन्य विधाहरूसँग मिलाएर बीचमा जीवनी राखिएको छ । हाम्रो सजिलो नेपालीमा एकजना राष्ट्रिय र दुईजना साहित्यकार प्रेरक व्यक्तित्व गरी जम्मा ३ वटा जीवनी राखिएको छ, जसमा राष्ट्रिय व्यक्तित्व पृथ्वीनारायण शाह रहेका छन् । सङ्ख्यात्मक रूपमा हेर्दा मेरो नेपालीमा अब एउटा जीवनी थपिएको भए विधाहरूको छनोट सन्तुलित हुने थियो ।

तालिका नं.४.५ : रूपक विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.सं.	मेरो नेपाली			हाम्रो सजिलो नेपाली	
	निर्देशित क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१	संवाद	हाट बजार	संवाद	हाट बजार	संवाद
२	वादविवाद	अचम्मको कुरा	संवाद		

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६२)

आधारभूत पाठ्यक्रम (२०६९) मा रूपकलाई संवाद र वादविवाद गरी दुईओटा क्षेत्रमा छुट्याइएको छ । मेरो नेपाली किताबमा निर्देशित क्षेत्र पालना गर्दै भविष्यको योजना संवाद र हाट बजार र अचम्मको कुरा राखिएको छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीले निर्देशित क्षेत्र बाहिर रहेर एउटा मात्र हाज बजार भन्ने संवाद समावेश गरिएको छ ।

तालिका नं. ४.६ : चिठी विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.सं.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
		पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	घरायसी			ज्ञान	घरायसी
२.	कार्यालयीय				

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६९)

तालिकामा दिइएका चिठीहरूको विवरण हेर्दा मेरो नेपाली किताबमा पाठ्यक्रमको निर्देशित क्षेत्र पालना गरेको पाइएन भने हाम्रो सजिलो नेपाली किताबमा घरायसी ज्ञानलाई राखिएको छ, जुन विद्यार्थीलाई निकै उपयोगी र प्रेरणादायी छ तथापि यस चिठीमार्फत् मेरो नेपालीले पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेको क्षेत्रलाई बेवास्ता गरेको देखिन्छ ।

तालिका नं.४.७ : शब्दभण्डार र उखानटुक्काको प्रयोग

क्र.सं.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली	हाम्रो सजिलो नेपाली
१	पर्यावाची	पर्यायवाची	पर्यायवाची
२	विपरीतार्थी	विपरीतार्थी	विपरीतार्थी
३	अनेकार्थी	पारिभाषिक	अनेकार्थी
४	पारिभाषिक/प्राविधिक	अनुकरणात्मक	पारिभाषिक
५	अनुकरणात्मक		अनुकरणात्मक
६	श्रुतिसमभिन्नार्थी		टुक्का
७	उखान टुक्का		आगन्तुक शब्द

स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६२)

प्रस्तुत गरिएको माथिको तालिकाले के स्पष्ट पाछै भने मेरो नेपाली र हाम्रो सजिला नेपाली दुवै पाठ्यपुस्तकले पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेका क्षेत्रहरूलाई समेटेको छ तर हाम्रो सजिलोमा भने टुक्का र अङ्ग्रेजी भाषाका आगन्तुक शब्दहरूको पर्याप्त प्रयोग भएकाले कक्षा तीनका विद्यार्थीहरूको स्तरअनुसार टुक्का जटिल भएका र आगन्तुक शब्दको अनावश्यक प्रयोगले नेपाली तत्सम शब्दहरू लोप हुने सम्भावना देखिन्छ । प्रस्तुत शब्दभण्डार र उखान टुक्कालाई नेपालीमा मूल अभ्यास पछ्याडि राखिएको छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा पढाइ र लेखाइ अभ्यास पश्चात राखिएको छ तर दुवैमा शब्दभण्डारका लागि प्रसस्त अभ्यासहरू दिइएको छ । यसरी कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली दुवै भाषा पाठ्यपुस्तकले पाठ्यक्रम अनुरूप नै विधा र विधाका क्षेत्रगत विविधता समावेश गरिएको देखिन्छ । तथापि हाम्रो सजिलो नेपाली भने आधारभूत पाठ्यक्रमलाई नागद्वै आगन्तुक शब्दहरूका बढी प्रयोग गरिएको छ । मेरो नेपालीमा अनेकार्थी शब्द नदिएकाले विद्यार्थीहरूमा शब्दले दिने एकभन्दा बढी शब्दको ज्ञान हासिल गर्न भने असहज देखिन्छ । यस किसिमको कमजोरीले भाषिक कठिनाइको वातावरण सिर्जना हुने देखिन्छ । विधा तथा विषयवस्तु रखाइको क्रम विद्यार्थीहरूको स्तर, पाठको संयोजन, भाषागत, शैलीगत र संरचनागत अनि लेखकहरूको वैचारिक सुझबुझ जस्ता कतिपय दृष्टिकोणहरू दुवै पाठ्यपुस्तकमा नमिलेको देखिन्छ । अभै यो बढी मात्रामा रहेको पाइन्छ । सानातिना कुराहरू जस्तै: विधाहरूको रखाइक्रम, सन्तुलन, पाठ्यक्रम अनुरूपता, भाषिक जटिलता, विषयवस्तु भाषिक सिप विकासको अनुरूपतामा हाम्रो सजिलो नेपालीलाई खासै खोट लगाउन सकिँदैन थियो ।

पाठको प्रस्तुतीकरण

पाठको प्रस्तुतीकरण भनेको छनोट गरिएका विधागत विषयहरूलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक अनुक्रममा राख्ने योजना हो (शर्मा र पौडेल २०६०:२८९) । भाषा पाठ्यपुस्तकमा विधाको छनोट भइसकेपछि तिनलाई सरलदेखि जटिलको क्रममा विद्यार्थीहरूको तह, उमेर, रुचि, आवश्यकता, सिकाइको प्रवृत्ति आदिलाई ख्याल गर्दै एउटा पाठ र अर्को पाठबीच अन्तरसम्बन्ध कायम हुने गरी पाठको प्रस्तुतीकरण गर्नुपर्दछ ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भएका १८ वटा पाठहरूलाई कथा ५, कविता ६, जीवनी १, निबन्ध/प्रबन्ध ४, संवाद २ गरी ५ वटा विधामा बाँडिएको छ साथै हाम्रो सजिलो

नेपालीमा भएका १७ वटा पाठहरूलाई पनि कविता ३, निबन्ध/प्रबन्ध ४, कथा ३, लोककथा २ गरी पाँच वटा कथा छन् भने चिठी १, संवाद १, जीवनी ३ गरी ६ वटा विधामा बाँडिएको छ। दुवै पाठ्यपुस्तकमा भएका विधागत पाठहरूको प्रस्तुति क्रमलाई यसरी तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. ४.८ : विधागत पाठको तुलना

मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
विधाको प्रस्तुतीकरण क्रम	पाठ	विधाको प्रस्तुतीकरण क्रम	पाठ
कविता	असल विचार	कविता	गाउँछ गीत नेपाली
कथा	ढुङ्गोको खिचडी	प्रबन्ध	फागु पूर्णिमा
प्रबन्ध	म को हुँ ?	लोककथा	साधु बाघ
कविता	किताब	जीवनी	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा
कथा	अनौठो परीक्षा	कविता	किताब
संवाद	हाट बजार	लोककथा	मुसी र खरायो
कविता	खेतीवाल	प्रबन्ध	सगरमाथा
कथा	नयाँ वर्षको उपहार	जीवनी	पृथ्वीनारायण शाह
प्रबन्ध	खेर नफालौं	कथा	चुरनलाल
कविता	नेपाली	चिठी	ज्ञान
जीवनी	महाकवि देवकोटा	जीवनी	साहित्यकार भूमक
संवाद	अचम्मको कुरा	प्रबन्ध	अनुशासित जीवन
कविता	घामछाया	कथा	लोभको विलाप
कथा	बाँदर र गोही	प्रबन्ध	तरकारीको महत्त्व
प्रबन्ध	सगरमाथा	कविता	सानी नानी
कविता	सानु छ है सानु	कथा	पराजयको बाटो
प्रबन्ध	वीरमानका दिन फर्किए	संवाद	हाट बजार
कथा	छट्टु बटुवा		

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६२)

माथिको तालिका अनुसार दुवै पाठ्यपुस्तकमा पाठको प्रस्तुतीकरण ढाँचा सही नभएको देखिन्छ। दुवै पाठ्यपुस्तकको सुरुवात कविताबाट भएको छ। त्यसमा पनि दुवै पाठ्यपुस्तकमा भाषिक जटिलतायुक्त कविता भएकाले विद्यार्थीहरूलाई सुरुवातमै भाषिक अस्पष्टता र भार प्रदान गरिएको देखिन्छ। हाम्रो नेपाली पाठ्यपुस्तकको असल विचार कविता जटिल देखिन्छ। मेरो नेपालीमा दोस्रो पाठमा कथा राखिएको छ। यो प्रस्तुतीकरणका दृष्टिले उचित भए छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा दोस्रो पाठमा प्रबन्ध राखिएको छ। पहिलो पाठमा कविता अनि दोस्रो पाठमा प्रबन्ध यो प्रस्तुतीकरणको शैली उपयुक्त देखिँदैन। प्रबन्धको सट्टा तेस्रो पाठमा भएको कथा राखेको भए विद्यार्थीलाई पाठ रुचिपूर्ण हुने थियो। दुवै पाठ्यपुस्तकमा कथा, जीवनी, कविता र निबन्ध गरी सरलबाट जटिलको क्रममा राखेर पाठको सुरुवात गरेको भए पाठ रुचिपूर्ण तथा छनोट र स्तरणका हिसाबले पनि उपयुक्त हुने थियो।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा राखिएको ढुङ्गाको खिचडी कथा, हाम्रो सजिलो नेपालीको पराजयको बाटो कथा कक्षा ३ का विद्यार्थीको बौद्धिक स्तरभन्दा माथिल्लो अनुभव हुन्छ। हाम्रो सजिलो नेपालीको भन्दा मेरो नेपालीमा पाठको प्रस्तुतीकरण केही उपयुक्त भए पनि खासै उत्कृष्ट छैन।

यसरी कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली दुवै पाठ्यपुस्तकमा विधाको क्षेत्र अनुरूप र चक्रीय रूपमा एकअर्का पाठबीच अन्तरसम्बन्ध कायम हुने गरी पाठहरू राखिएको छैन। मेरो नेपालीमा कविता, कथा, निबन्ध, संवाद र जीवनी, प्रबन्धको क्रममा पाठहरू प्रस्तुत गरिएको छ। हाम्रो सजिलो नेपालीमा कविता, निबन्ध, कथा, निबन्ध, कथा, जीवनी, चिठी कविता, कथा, निबन्धको क्रममा पाठहरू प्रस्तुत गरिएको छ। भाषा पाठ्यक्रममा विषयवस्तु मिल्ने विधाका पाठहरूलाई ३, ४ वा ५ वटा पाठहरूको एकाइ वा समूह बनाइ क्रमशः कथा, जीवनी, कविता वा कथा, जीवनी, कविता, निबन्ध वा कथा, जीवनी, कविता, निबन्ध र अन्य गरी सरलबाट जटिलको क्रममा राख्ने गरेको पाइन्छ तर प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकहरूमा यो व्यवस्था नभएको पाइएकाले दुवै पाठ्यपुस्तकले यही प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने देखिन्छ।

पाठको विविधता

पाठको विविधता भनेको विषयवस्तुका रूपमा छनोट भएका पाठहरूको विधागत र क्षेत्रगत भिन्नपन हो (शर्मा र पौडेल, २०६०:२८९) । विधागत विविधता भनेको कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध, रूपक आदि विधाका पाठहरूको सङ्ख्यात्मक सन्तुलन मिलाउनु हो भने क्षेत्रगत विविधता भनेको कथा, कविता, जीवनी आदि विधाका पाठहरू सांस्कृतिक, प्राकृतिक, आधुनिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक आदि कुन क्षेत्रका कति-कति सङ्ख्यामा राख्ने भनी निर्धारण गर्ने कार्य हो ।

कक्षा तीनका मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली दुवै भाषापाठ्यपुस्तकमा कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध/प्रबन्ध, चिठी, व्याकरण र शब्दभण्डार गरी ७ वटा विधाका पाठ्यवस्तुहरू राखिएको हुनाले विधागत विविधता कायम भएको अनुभव हुन्छ । विधागत विविधताभित्र क्षेत्रगत विविधता पनि कायम गर्ने प्रयास गरिएको छ । व्याकरण र शब्दभण्डारको क्षेत्रगत विविधता पनि दुवै पाठ्यपुस्तकमा समान छ । व्याकरण र शब्दभण्डार बाहेक अन्य विधाहरू र तिनभित्रका विविधतालाई यसरी तालिकामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका नं. ४.९ विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.सं.	विधागत विविधता	क्षेत्रगत विविधता	
		मेरो नेपाली	हाम्रो सजिलो नेपाली
१.	लोक कथा	लोक कथा (१)	पौराणिक/नैतिक कथा (१)
	नीति कथा	नीति कथा (१)	आधुनिक/सामाजिक कथा (१)
	पौराणिक कथा	पौराणिक कथा (१)	पौराणिक कथा (१)
	ऐतिहासिक कथा	ऐतिहासिक कथा (१)	सामाजिक/नैतिक कथा (२)
	आधुनिक/ सामाजिक कथा	आधुनिक/ सामाजिक कथा (१)	सामाजिक कथा (१)
२.	कविता	छन्दलय (१)	गीतिलय (१)
		लोकलय (१)	लोकलय (१)
		गीतिलय (३)	छन्दलय (१)
३.	जीवनी	राष्ट्रिय साहित्यकार/ प्रेरक व्यक्तित्व (१)	राष्ट्रिय/ प्रेरक व्यक्तित्व (२)
			साहित्यकार/प्रेरक (१)
४.	निबन्ध	सामाजिक/सांस्कृतिक (१)	सामाजिक/सांस्कृतिक (१)
		प्राकृतिक/वातावरणीय (१)	प्राकृतिक/वातावरणीय (२)
		कलात्मक (१)	कलात्मक (१)
५.	संवाद	संवाद (२)	संवाद (१)
६.	चिठी		घरायसी (१)

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६२)

प्रस्तुत तालिका हेर्दा विधागत र उपविधागत विविधता दुवै पाठ्यपुस्तकमा कायम गरिएको पाइन्छ तर सङ्ख्यात्मक र क्रमगत सन्तुलनका दृष्टिले भने दुवै पाठ्यपुस्तकमा प्रशस्त कमजोरीहरू देखिन्छन् । कविता विधाबाट दुवै पाठ्यपुस्तक आरम्भ हुनु पहिलो कमजोरी

हो (मेरो नेपाली-असल विचार, हाम्रो सजिलो नेपाली-गाउँछ गीत नेपाली) । दुवै पाठ्यपुस्तकमा जीवनीभन्दा कविता र निबन्ध बढी हुनु दुवै पाठ्यपुस्तकका कमजोरी हुन् । विधागत र क्षेत्रगत विविधतामा नेपाली पुस्तक ठीकै भए पनि हाम्रो सजिलो नेपाली यस पक्षमा कमजोर देखिन्छ । जे होस् दुवै पाठ्यपुस्तकमा पाठको विविधता भने कायम भएको देखिन्छ ।

भाषा

मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीमा भाषा पाठ्यपुस्तकमा राखिएका विधागत पाठ्यवस्तुहरू भाषिक सीपको विकासका निम्ति उपयोगमा ल्याइने आधार सामग्री भएकाले तिनमा प्रयुक्त भाषा पनि विद्यार्थीको क्षमता, आवश्यकता, पाठ्यक्रमको अपेक्षा र पाठ्यवस्तुको प्रकृति अनुरूप सरल, आकर्षक एवम् रुचिपूर्ण हुनुपर्दछ (भण्डारी र अन्य २०६८:२०७) । भाषा पाठ्यपुस्तक लेखन वा विधाहरूको रखाइकै क्रममा सरल भाषामा लेखिएका पाठहरूलाई पहिला, भाषिक दृष्टिले केही जटिल पाठलाई बीचमा र तुलनात्मक रूपमा जटिल लाग्ने पाठहरूलाई अन्त्यमा राख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

भाषा प्रयोगका दृष्टिले नेपाली पाठ्यपुस्तकलाई मध्यम स्तरको मान्न सकिन्छ । सुरुमा नै असल विचार जस्तो भाषिक जटिलता भएको कविताले विद्यार्थीलाई भाषिक भार बोकाएको छ । नयाँ वर्षको उपहार, सगरमाथा जस्ता पाठहरू भाषिक दृष्टिले जटिल पाठहरू हुन् । यी पाठहरूमा भएका जटिल भाषिक प्रयोगलाई प्रतिनिधिमूलक हरफहरूमा यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

फुलजस्तै फुलेर

बास्ना छर ज्ञानको

सधैं अघि बढेर

मान राख नामको ।

(असल विचार, पृ. १)

बुढाले बाटामा 'जिजोउसामा'का मूर्तहरू लस्करै उभिएको देख्यो

(नयाँ वर्षको उपहार, पृ. ४३) ।

भाषा प्रयोगका दृष्टिले हाम्रो सजिलो नेपाली त्यति सरल र बोधगम्य मान्न सकिन्न ।
सुरुमा नै गाउँछ गीत नेपाली कविता राखेर विद्यार्थीलाई भाषिक भार बोकाइएको छ ।
विद्यार्थीभन्दा माथि उठेर पाठककै रूपमा अध्ययन गर्दा पनि यो कविता बुझ्नका लागि
निकै कठिन छ । (सभ्यता बास बसेथ्यो आएर यहीं साँझमा, गाउँछ गीत नेपाली, पृ. ६) ।
यी बाहेक बाँकी अन्य पाठहरूमा मध्यम स्तरको भाषा प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी हेर्दा
यस पाठ्यपुस्तकलाई कक्षा सातका विद्यार्थी अनुकूल सरल भाषा प्रयोग भएको मान्न
सकिन्न ।

प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकमा सरल, संयुक्त र मिश्र तीनै प्रकारका वाक्यहरूको प्रयोग भएको
पाइन्छ । सरल वाक्यको मात्रा धेरै भए पनि भाषिक गहनता बोकेका शब्दहरू बढी प्रयोग
गरिएको पाइन्छ । तद्भवसँगै तत्सम र आगन्तुक शब्दहरूको पनि आधिक्यता रहेको यस
पाठ्यपुस्तकमा ३ शब्ददेखि १२ शब्दसम्मका लामा-लामा वाक्यहरूको प्रयोग गरिएको छ ।
औसतमा यस पाठ्यपुस्तकमा ५-७ शब्दका वाक्यहरू रहेका छन् ।

यसरी दुवै पाठ्यपुस्तकहरूमा प्रयोग भएको भाषा मध्यम खालको छ अझ हाम्रो सजिलो
नेपालीमा प्रयोग भएको भाषा मेरो नेपालीको तुलनामा थप जटिल छ । मेरो नेपालीका
पनि केही पाठहरू भाषिक दृष्टिले जटिल लाग्छन् तर यसको तुलनामा हाम्रो सजिलो
नेपालीका प्रायः सबै पाठहरू विद्यार्थीको भाषिक स्तरभन्दा माथिल्ला प्रवृत्तिका छन् । हाम्रो
सजिलो नेपालीमा संयोजकहरू भएका प्रायः लामा-लामा, नमिलेका वाक्यहरूको प्रयोग
गरिएको छ । त्यसको तुलनामा कम संयोजक भएका छोटो वाक्यहरू नेपाली
पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिएको छ । मेरो नेपालीमा जम्मा पाठको एक तिहाइ पाठहरूमा
मात्र जटिल भाषिक संरचनाका वाक्यहरू छन् तर हाम्रो सजिलो नेपालीमा आधाभन्दा बढी
पाठहरू जटिल भाषिक संरचनाका वाक्यहरू प्रयोग भएका छन् । पाठ कठिन भएपछि
स्वाभाविक रूपमा अभ्यासहरू पनि कठिन भाषा प्रयोग भएका हुने नै भए । त्यसैले मेरो
नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपालीका अभ्यासहरू भाषिक कठिनाइयुक्त देखिन्छन् । समग्रमा
भन्नुपर्दा भाषिक रूपमा हाम्रो सजिलो नेपालीभन्दा मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तक बालमैत्री,
सरल र उपयुक्त देखिन्छ ।

शब्दभण्डार

पूर्व अनुभवसँग सम्बन्धित शब्दहरूका साथमा थोरै कठिन शब्दहरूको संयोजन गरी पाठ तयार पार्नुपर्दछ। भाषा पाठ्यपुस्तकमा ८० प्रतिशत सजिला र २० प्रतिशत नयाँ शब्दहरूको प्रयोग गरी विद्यार्थीको स्तर, क्षमता एवम् तह र विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार शब्दभण्डारलाई नियन्त्रणमा राख्नुपर्दछ (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०६-२०७)। जति नयाँ शब्द थपिँदै लगिन्छ त्यति नै तिनको सान्दर्भिक पुनरावृत्ति र प्रयोग अभ्यास पनि बढाउँदै लैजानुपर्दछ। कुनै पाठमा अत्याधिक नयाँ शब्द थप्ने र कुनै पाठमा नथप्ने गर्नु हुँदैन।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक विधागत पाठमा कठिन शब्द र त्यसका अर्थहरू दिइएको छैन। प्रत्येक पाठमा उच्चारण र हिज्जे अन्तर्गत उच्चारणका लागि पाठका कठिन शब्दहरूको सूची दिइएका छन्।

नमुना अभ्यास

भाषापाठ्यपुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरू पाठ्यवस्तुको ज्ञानतिरभन्दा भाषिक सीप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) तर्फ बढी केन्द्रित हुन सक्नुपर्छ। भाषापाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका मूल पाठसँग नमुना अभ्यासहरू अन्तरसम्बन्धित हुन सक्नुपर्दछ (पौडेल, २०६६:१६७) अर्थात् निबन्ध विधाका पाठमा कविता रचना गर्ने र कविता विधाका पाठमा निबन्ध लेख्ने जस्ता अभ्यासहरू पर्नु हुँदैन।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक पाठ्यवस्तुको समाप्तिपछि पाठगत अभ्यास, पाठगत अभ्यासपछि शब्दभण्डार, शब्दभण्डारपछि उच्चारण र कार्यमूलक व्याकरणपछि सिर्जनात्मक अभ्यास क्रमशः दिइएको छ। केही अभ्यासहरू सुनाइ, बोलाइ र पढाइ सीपसँग सम्बन्धित भए पनि अधिकांश लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित अभ्यासहरू रहेको देखिन्छ। पाठका मूल अभ्यासमा उत्तर भन, ठीक बेठिक, खाली ठाउँ भर, जोडा मिलाउ, उत्तर लेख, शब्द निर्माण, अर्थ भन्ने/लेख्ने, जोडा मिलाउने, खाली ठाउँ भर्ने, अर्थ खुल्ने गरी वाक्य निर्माण गर्ने, उच्चारण र हिज्जेमा विधाको प्रवृत्ति अनुसार पाठ पढ्ने, पाठका कठिन शब्दहरू उच्चारण गर्ने, शुद्ध लेख्ने, कार्यमूलक व्याकरणमा बोध, अनि त्यसको प्रयोग अभ्यास र अन्त्यमा प्रत्येक विधासँग सम्बन्धित सिर्जनात्मक लेखन जस्ता विविध

सीप सम्बन्धी अभ्यासहरू दिइएको छ, जुन उपयुक्त नै छ, तर, सुनाइ सीपसँग सम्बन्धित अभ्यास न्युन दिइएको छ, यसलाई कमजोरी मान्न सकिन्छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक पाठमा मूल पाठभन्दा अगाडि पूर्व पठन, मूल पाठ पछाडि शब्दभण्डार, शब्दभण्डारपछि व्याकरण र व्याकरणपछि सामुहिक कार्य क्रमशः दिइएको छ । भाषाका चारैवटा सीपलाई समेट्नुपर्ने भए पनि लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित अधिकांश अभ्यासहरू छन्, केही बोलाइ र पढाइसँग सम्बन्धित अभ्यास पनि छन्, तर सुनाइसँग सम्बन्धित अभ्यास न्युन छन् ।

चित्र

भाषा पाठ्यपुस्तकमा सान्दर्भिक र आकर्षक चित्रहरूको व्यवस्थापन गर्नाले पाठ्यवस्तुको पठनपाठनमा सहयोग पुग्दछ । समावेश गरिने चित्रहरू पाठ्यवस्तुको आशय, त्यसबाट सिकाइने भाषिक सीप, विषयगत ज्ञान र धारणा अनुकूल हुनुपर्दछ (पौडेल, २०६६:१६५) । चित्रहरू सफा, आकर्षक र पाठ्यवस्तु अनुरूप सुहाउँदो आकारका हुनुपर्दछ ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भएका १८ वटा पाठमध्ये सबै विधाका पाठहरूमा चित्रहरू दिइएको छ, जुन सबै श्यामश्वेत छन् । चित्रहरू साना भए पनि बुझिने नै छन् ।

हाम्रो सजिलो नेपालीमा भएका १७ वटै पाठहरूमा पाठ्यवस्तु सुहाउँदा चित्रहरू राखिएका छन् । चित्रहरू कोही रङ्गीन छन् । प्रत्येक पाठभन्दा अगाडि पूर्व पठन खण्डमा दिइएका प्रायः सबै चित्रहरू स्पष्ट छन् ।

अन्य/विविध

अन्य विविधभिन्न अतिरिक्त सामग्री, भूमिका, विषयसूची, शब्दसूची, सन्दर्भसूची, शिक्षणसामग्री, सङ्केत, शिक्षक, अभिभावकलाई निर्देशन, प्रकाशक संस्था, लेखक आदि पर्दछन् जसको उचित संयोजनले पाठ्यपुस्तक अझ गुणस्तरीय र प्रयोग गर्न सरल हुन्छ ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा हाम्रो भनाइ शीर्षकको भूमिकामा आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६२) अनुसार पाठ्यपुस्तक तयार भएको, नयाँ सन्दर्भअनुसार पाठ्यपुस्तकमा परिवर्तन गरिएको, पाठ्यपुस्तक प्रकाशनमा सहयोग गर्ने व्यक्तिहरू आदिका बारेमा जानकारी दिइएको छ । आवरणदेखि भित्रको पृष्ठमा लेखकको नाम र प्रकाशकको नाम तथा ठेगाना,

त्यसपछिको पृष्ठमा मुद्रक तथा वितरकको नाम, संस्करण अनि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको अनुमति विना कसैले यो पाठ्यपुस्तक छाप्न नपाउने र छपाइका सम्बन्धमा भएको त्रुटि फेला परे पाठ्यपुस्तक साट्न अनुरोध गरिएको छ । यो पछाडिको पृष्ठमा क्र.सं., शीर्षक, विधा र पृष्ठ सङ्ख्या सहितको विषयसूची दिइएको छ । सन्दर्भसूची, शिक्षक, अभिभावकलाई निर्देशन, सन्दर्भसामग्री, शैक्षिक सामग्री, अतिरिक्त शब्दसूची आदि केही पनि उल्लेख भएको छैन ।

हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आवरणदेखि भित्रको पृष्ठमा लेखकको नाम तथा प्रकाशकको नाम र ठेगाना दिइएको छ । प्रकाशक, संस्करण त्यो पछाडिको पेजमा पाठ्य पुस्तकबारे संक्षिप्त जानकारी शीर्षकमा लेखकको भूमिका प्रस्तुत गरिएको छ जसमा पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रम विकासकेन्द्रद्वारा स्वीकृति प्राप्त र कक्षा तीनको पाठ्यक्रमअनुसार विद्यार्थीको बालमनोविज्ञान ख्याल गरी तयार पारिएको भनिएको छ । यो पृष्ठपछि विधा र पृष्ठसङ्ख्यासहितको विषयसूची दिइएको छ । प्रत्येक पाठ अगाडि पाठ शीर्षक दिएर पाठ पढ्नु अघि विद्यार्थीले जान्नुपर्ने कुरा पूर्व कुरा शीर्षक दिइएको छ । शिक्षक, अभिभावकलाई निर्देशन, सन्दर्भ सामग्री, शैक्षिक सामग्री, अतिरिक्त शब्दसूची आदि केही पनि दिइएको छैन तर प्रत्येक पाठमा अभ्यासको अन्त्यमा सामुहिक कार्यअन्तर्गत पाठसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्यहरू सामुहिक रूपमा गर्न विद्यार्थीहरूलाई निर्देशन दिएको देखिन्छ ।

यसरी दुवै पाठ्यपुस्तकमा शैक्षिक सामग्री, सन्दर्भ सामग्री, अतिरिक्त/विशेष शब्दसूची, शिक्षक अभिभावकलाई निर्देशन आदि दिइएको छैन । हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठसँग सम्बन्धित पूर्वज्ञान जाँच प्रत्येक पाठ अगाडि पूर्वपठन, पाठ पढिसकेपछि सम्बन्धित पाठबाट विद्यार्थीले सिक्नुपर्ने कुराहरूका बुँदा र प्रत्येक पाठमा अभ्यासको अन्त्यमा सामुहिक कार्य शीर्षकमा पाठसँग सम्बन्धित गतिविधि सञ्चालन गर्न विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न निर्देशनहरू दिइएको छ । प्रस्तुत कुनै पनि व्यवस्था नेपाली पाठ्यपुस्तकमा गरिएको छैन । शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थी तिनै पक्षलाई पाठ्यपुस्तक प्रयोग, उपयोगको तरिका साथै पठन विधि र अभ्यास खण्डमा अभ्यास कसरी गर्ने/गराउने आवश्यक निर्देशन दुवै पाठ्यपुस्तकका पाठहरूमा दिएको भए पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारिता अझ बढ्ने थियो ।

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता तथा सुझाव

सारांश

प्रस्तुत शोधपत्र पाठ्यपुस्तकलाई आधार मानेर तयार गरिएको हो । पाठ्यपुस्तकको अध्ययन विश्लेषण जटिल कार्य हो । भाषापाठ्यपुस्तकको अध्ययनका लागि सम्बन्धित भाषा र भाषा पाठ्यपुस्तकको गहिरो ज्ञान हुनुपर्दछ । अझ एकै तहका दुई पाठ्यपुस्तकको अध्ययन र तुलना गर्न चुनौतिपूर्ण नै हुन्छ । यस्तो अध्ययनका लागि दुवै पाठ्यपुस्तकको सम्बन्धित पक्षलाई सूक्ष्म रूपमा केलाउनुपर्ने हुन्छ । एउटै तहगत उद्देश्य र पाठ्यक्रमका आधारमा निर्मित पाठ्यपुस्तकको तुलना गर्दा पाठ्यपुस्तकका समग्र पक्ष समेट्न असम्भव हुने हुँदा यस अध्ययनमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकका बाह्य/भौतिक विशेषता (आवरण, आकारप्रकार, कागजको गुणस्तर, छपाइ र बँधाइ, अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ, मूल्य र सुलभता) र आन्तरिक/प्राज्ञिक विशेषताहरू (विषयवस्तु, विधाको छनोट, पाठको प्रस्तुतीकरण र विविधता, भाषा, चित्र, नमुना अभ्यास र अन्य) को तुलना गरिएको छ । पाठ्यपुस्तकमा हुनुपर्ने विशेषता वा पाठ्यपुस्तक विश्लेषण/तुलनाका आधारहरू कुन पाठ्यपुस्तकमा उपयुक्त छ तथा दुवै पाठ्यपुस्तकमा आन्तरिक/प्राज्ञिक पक्ष र बाह्य भौतिक पक्षमा के-कति समानता र असमानता छ भनी निष्कर्ष निकाल्ने प्रयास गरिएको छ ।

निष्कर्ष

कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलना शीर्षकको शोधभित्र रहेर प्रस्तुत दुई भाषा पाठ्यपुस्तकका बारेमा खोज, अनुसन्धान, विश्लेषण र तुलना गर्दा यी भाषा पाठ्यपुस्तकका सम्बन्धमा निम्न तथ्यहरू प्राप्त भएको छ, जसलाई निष्कर्षका रूपमा यसरी बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- (क) भाषा पाठ्यपुस्तकमा हुनुपर्ने गुण तथा विशेषताहरूलाई कक्षा तीनका मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली दुवै पाठ्यपुस्तकले आन्तरिक/प्राज्ञिक र बाह्य/भौतिक दुवै पक्षबाट उचित ढङ्गले समेट्न नसकेको देखिन्छ ।

- (ख) दुवै भाषा पाठ्यपुस्तकहरूका सबल र दुर्बल पक्षहरू औल्याउँदा हाम्रो सजिलो नेपालीभन्दा मेरो नेपालीमा सबल पक्षहरू बढी रहेको पाइयो ।
- (ग) आन्तरिक/प्राज्ञिक पक्षमा हाम्रो सजिलो नेपालीभन्दा नेपाली उपयुक्त रहेको देखिन्छ ।
- (घ) बाह्य/भौतिक पक्षमा मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपाली उपयुक्त रहेको देखिन्छ ।
- (ङ) दुवै पाठ्यपुस्तकहरू आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५) २०७२ अनुरूप नै तयार भएका र विधागत विविधता पनि कायम भएको तर हाम्रो सजिलो नेपालीमा भने विधागत विविधताभिन्न क्षेत्रगत विविधता कायम नभएको देखिन्छ ।
- (च) दुवै पाठ्यपुस्तकको सुरुवात कविता विधाबाट भएको र दुवै पाठ्यपुस्तकमा कथा विधाका पाठहरू बढी रहेका तर चिठी विधामा घरायसी र कार्यालयीय राख्नुपर्नेमा मेरो नेपालीमा चिठी विधालाई नै समावेश नगरेको पाइयो भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा घरायसी चिठी मात्र राखिएको पाइयो ।
- (छ) पाठको प्रस्तुतीकरण शैली मेरो नेपालीमा केही मिलेको देखिन्छ, भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा नमिलेको देखिन्छ ।
- (ज) पाठ्यपुस्तकको आकार र पाठमा हाम्रो सजिलो नेपाली सानो छ । मेरो नेपालीमा १८ वटा पाठ र १०४ पृष्ठ रहेको छ, भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा १७ वटा पाठ र १२४ पृष्ठ रहेको छ ।
- (झ) दुवै पाठ्यपुस्तकमा बालमनोविज्ञान अनुरूप रुचिपूर्ण र रोचक पाठ्यवस्तु छन् तथापि मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपाली भाषिक दृष्टिले जटिल देखिन्छ ।
- (ञ) दुवै पाठ्यपुस्तकमा मूल पाठसँग सम्बन्धित विविधतायुक्त अभ्यासहरू दिइएको, यस्ता अभ्यास हाम्रो सजिलो नेपालीमा भने सङ्ख्यात्मक रूपमा कम रहेका तर शब्दभण्डार र व्याकरणका अभ्यास भने मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा बढी रहेका देखिन्छन् ।

- (ट) मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकका प्रत्येक पाठहरूलाई शीर्षक, मूल अभ्यास, मूलपाठसँग शब्दार्थ, पाठ सम्बन्धी मूल अभ्यास, शब्दभण्डार, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यासको क्रममा क्रमशः राखिएको छ भने हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकका प्रत्येक पाठहरूलाई शीर्षक, पूर्वपठन, पाठ पढिसकेपछि, शब्दार्थ, मूलपाठ, शब्दभण्डार, बोध र अभिव्यक्ति, व्याकरण र सामुहिक कार्यको क्रममा क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ । हाम्रो सजिलो नेपालीमा सिर्जनात्मक अभ्यास दिइएको छैन भने मेरो नेपालीमा सामुहिक कार्यको अभ्यास दिइएको छ ।
- (ठ) शब्दार्थ प्रयोगका दृष्टिले मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तक उपयुक्त छैन किनभने यसमा कठिन शब्दार्थ खोज्न दिइएकै छैन तर हाम्रो सजिलो नेपालीमा पाठको सुरुमा नै एकै ठाउँ शब्दार्थ सूची दिइएकाले शब्दको अर्थ खोज्न अगाडि फर्किनु पर्ने देखिन्छ ।
- (ड) चित्र प्रयोगका दृष्टिले हाम्रो सजिलो नेपाली रङ्गीन चित्रहरू भएकाले उपयुक्त देखिन्छ किनभने यसमा प्रत्येक पाठमा पाठ्यवस्तु सुहाउँदा प्रशस्त चित्रहरू दिइएको छ तर मेरो नेपालीमा सबै पाठमा चित्र दिइएका त छन् स्वतवर्णका चित्रहरू छन् ।
- (ढ) आवरण पृष्ठ, कागजको गुणस्तर, मसीको प्रयोग र छपाइ हाम्रो सजिलो नेपालीमा उपयुक्त देखिन्छ तर मूल्यका दृष्टिले मेरो नेपाली उपयुक्त देखिन्छ किनभने यो सरकारी तथा सामुदायिक विद्यालयमा निःशुल्क पाइन्छ तर हाम्रो सजिलो नेपालीमा १८० मूल्य तोकिएको छ जुन आमउपभोक्ताका लागि महङ्गो ठहरिन्छ ।
- (ण) दुवै पाठ्यपुस्तकमा विद्यार्थीको स्तर अनुरूप भाषा प्रयोग गरिएको छैन अझ हाम्रो सजिलो नेपालीमा बढी भाषिक कठिनाइ देखिन्छ ।
- (त) सुनाइ सीप सम्बन्धी अभ्यास दुवै पाठ्यपुस्तकमा निकै कम छन् र दुवै पाठ्यपुस्तकले लेखाइ सीपलाई बढी जोड दिएको देखिन्छ ।

(थ) दुवै पाठ्यपुस्तकमा सरल वाक्यको आधिक्यता भए पनि अनियन्त्रित रूपमा सर्ग, समास, संयोजक, असमापिका क्रिया सहित संयुक्त र मिश्र वाक्यको प्रयोगले भाषिक संरचना जटिल बनाएको देखिन्छ ।

(द) दुवै पाठ्यपुस्तकमा औसतमा १०-१५ शब्दसम्मका वाक्यहरू प्रयोग गरिएको देखिन्छ भने मेरो नेपालीमा २ देखि १२ शब्दसम्मका वाक्यहरू रहेका छन् र हाम्रो सजिलो नेपालीमा २ देखि १५ शब्दसम्मका वाक्यहरू रहेका देखिन्छन् । यसरी हेर्दा हाम्रो सजिलो नेपालीमा अत्यधिक लामा र भाषिक जटिलतायुक्त वाक्यहरू भएका देखिन्छन् ।

समग्रमा भन्दा भौतिक दृष्टिले धेरै विशेषताहरूमा हाम्रो सजिलो नेपाली उपयुक्त रहेको र प्राज्ञिक दृष्टिले धेरै विशेषताहरूमा मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तक उपयुक्त रहेको देखिन्छ ।

उपयोगिता

प्रस्तुत शोधपत्र कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलना शीर्षकको शोधपत्रलाई शैक्षिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण व्यक्तिहरूले आ-आफ्नो आवश्यकता अनुसार उपयोग गर्न सक्छन् । प्रस्तुत अनुसन्धानबाट पत्ता लागेका दुई पाठ्यपुस्तकका सबल तथा सुधारात्मक पक्षहरूले दुवै पाठ्यपुस्तकलाई आगामी संस्करणका लागि सही मार्ग पत्ता लगाउन सहयोग गर्ने छन् । पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री निर्माण गर्दा सम्बन्धित व्यक्ति तथा संस्थालाई विद्यार्थीको आवश्यकता, स्तर, क्षमता र रुचिलाई प्रमुख आधार बनाउनुपर्ने कुरामा यस अनुसन्धानले सचेत गराउने छ । नीति निर्माता, कार्यान्वयनकर्ता, उपयोगकर्ता तथा सम्बन्धित क्षेत्रका सम्पूर्ण सरोकारवालालाई दुवै पाठ्यपुस्तकका भौतिक र प्राज्ञिक पक्षहरूको जानकारी गराइ दुवै पाठ्यपुस्तकका बारेमा धारणा स्पष्ट पार्नेछ । प्रस्तुत विषयमा अध्ययन, अध्यापन तथा अनुसन्धान गर्न चाहने भावी अनुसन्धानकर्ता, शिक्षक, विद्यार्थी, बुद्धिजीवि, लेखक लगायत शैक्षिक क्षेत्रका सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई थप कार्यका लागि यस शोधकार्यले केही न केही आधार प्रदान गर्नेछ र उनीहरूले विभिन्न प्रयोजनका लागि आ-आफ्नो क्षेत्रमा यस शोधको उपयोग गर्न सक्नेछन् ।

सुभाव

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष नेपाली. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलना शीर्षकमा गरिएको अनुसन्धानमा अनुसन्धेय दुवै पाठ्यपुस्तकहरू हाल उक्त दुवै तह र कक्षामा कार्यान्वयन भइरहेकाले दुवै पाठ्यपुस्तकमा भेटिएका कमजोरीहरू सुधार गर्न र सबल पक्षहरूलाई मनन गरी अझ प्रभावकारी बनाउन नीतिनिर्माण तह, पाठ्यपुस्तकलाई उपयुक्त किसिमले प्रयोग गर्न कार्यान्वयन तह र पाठ्यपुस्तकका क्षेत्रमा थप अनुसन्धान गर्न चाहने भावी अनुसन्धानकर्ता लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई यहाँ दिइने सुभावहरूले केही न केही मार्गनिर्देश गर्न सक्नेछ। प्रस्तुत अनुसन्धानबाट प्राप्त निष्कर्ष अनुसार कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीका सम्बन्धमा प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकसँग सम्बन्धित नीतिनिर्माण, कार्यान्वयनकर्ता र भावी अनुसन्धानकर्ताहरूलाई निम्न सुभावहरू दिनु उपयुक्त देखिन्छ :

नीति निर्माण तह

- (क) शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य पूरा हुने खालका विषयवस्तु समावेश गरी पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने र पाठ्यक्रम अनुरूप पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिनुपर्ने।
- (ख) संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयको शिक्षा पद्धतिलाई समान बनाउन एउटै पाठ्यपुस्तक दुवैतिर लागू गर्नुपर्ने।
- (ग) मूल्य समानता कायम गर्न विद्यालयीय पाठ्यपुस्तकको निश्चित मूल्य तोकिनुपर्ने। नेपाली परिवेश अनुकूल, भाषिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक सहिष्णुता विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउने विषयवस्तुहरू विभिन्न विधाहरूमा समावेश गर्नुपर्ने।
- (घ) भाषा पाठ्यपुस्तकको मर्म र भावनाअनुसार भाषाका चारवटै भाषिक सीपको समान विकास हुने क्रियाकलापहरू राख्नुपर्ने।
- (ङ) पाठ्यपुस्तकका कमीकमजोरी सम्बन्धमा दिइएका पृष्ठपोषण मनन गर्नुपर्ने।
- (च) पाठ्यक्रमका साथै पाठ्यपुस्तकमा पनि विधाअनुसार शिक्षण सामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप र सन्दर्भ सामग्रीका बारेमा शिक्षकलाई स्पष्ट निर्देशन दिनुपर्ने।

- (छ) पाठ्यपुस्तकलाई सर्वसुलभ बनाइ उपयुक्त समयमा नै विद्यार्थीहरू समक्ष पुऱ्याउन पाठ्यपुस्तक छपाइ र वितरणका लागि आवश्यक तथा उपयुक्त रणनीति तय गर्नुपर्ने ।
- (ज) समयानुकूलता, बालमनोविज्ञान, विद्यार्थीको स्तर, क्षमता, आवश्यकता तथा रुचिलाई ख्याल गरी विषयवस्तु, भाषा र अभ्यासहरू चयन गर्नुपर्ने ।
- (झ) नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट विधा तथा विषयवस्तुले नेपाल र नेपालीप्रति सम्मान तथा गौरव गर्ने, नेपाली भाषाप्रति अपनत्वको भावना विकसित गर्नुपर्ने ।
- (ञ) पाठ्यवस्तुको उपयुक्त छनोट, स्तरण र प्रस्तुतीकरण गर्नुपर्ने ।
- (ट) भाषा पाठ्यपुस्तकका भौतिक र प्राज्ञिक दुवै पक्ष तथा आधारका सम्बन्धमा निश्चित मापदण्ड तयार पारी सो मापदण्ड पूरा गरेका पाठ्यपुस्तकलाई मात्र पठन पाठनका लागि स्वीकृति र अनुमति दिनुपर्ने यसो भएमा मात्रै गुणस्तरीय पाठ्यपुस्तक तयार हुने ।

कार्यान्वयन तह

- (क) पाठ्यपुस्तकलाई उपयुक्त समयमा सम्बन्धित क्षेत्र तथा व्यक्ति समक्ष पुऱ्याउनुपर्ने ।
- (ख) कुनै पनि आधारमा विद्यार्थीलाई विभेद नगरी शिक्षण सिकाइका लागि शिक्षक, विद्यार्थीको आवश्यकता अनुसार उचित वातावरण निर्माण गर्नुपर्ने ।
- (ग) विद्यालय तथा घरमा बालमैत्री वातावरण निर्माण गर्नुपर्ने ।
- (घ) पाठ्यपुस्तकको कार्यान्वयन तथा उपयोगका सम्बन्धमा सम्बन्धित जिम्मेवार व्यक्तिले बेला-बेला अनुगमन गर्नुपर्ने ।
- (ङ) कार्यमूलक तथा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण सिकाइ गर्नुपर्ने ।
- (च) पाठ्यपुस्तकको उपयोग तथा सिकाइका कमी कमजोरीका सम्बन्धमा जानकारी तथा सचेतना विकास गर्न शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीबीच त्रिपक्षीय छलफल, अन्तरक्रिया तथा गोष्ठी सञ्चालन गर्ने ।

- (छ) पाठ्यपुस्तक परिमार्जित तथा नयाँ भएमा त्यसको शिक्षण तथा प्रयोग सम्बन्धमा पठनपाठन अघि नै शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र सम्बन्धित सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराउनुपर्ने ।
- (ज) पाठ्यपुस्तकलाई सहयोग गर्ने विभिन्न सहकार्यकलाप र अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
- (झ) विभिन्न शैक्षिक सामग्री तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको प्रयोगद्वारा शिक्षण रुचिपूर्ण बनाउनुपर्ने ।
- (ञ) नेपाली भाषापाठ्यपुस्तक तथा शिक्षणका माध्यमबाट विद्यार्थीहरूलाई नेपाल र नेपाली भाषाप्रति सम्मान तथा गौरव गर्ने र नेपाली भाषाप्रति रुचि जगाउने वातावरण, शिक्षक, अभिभावक तथा सम्बन्धित सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूले निर्माण गर्नुपर्ने ।

भावी अनुसन्धान तह

- (क) भाषा पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य पक्ष बाहेक अन्य विविध पक्षहरूको पनि अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने ।
- (ख) विभिन्न तहका भाषा पाठ्यपुस्तकहरूको खोजी गरी तिनका विगत र वर्तमान अवस्था समेटेर अध्ययन गर्नुपर्ने ।
- (ग) पाठ्यपुस्तक निर्माणका आधार तथा सिद्धान्तको पालना विभिन्न तहका नेपाली पाठ्यपुस्तकले गरेका छन् छैनन् सो कुराको अनुसन्धान हुनुपर्ने ।
- (घ) विद्यार्थीहरूले पाठ्यवस्तुमा कुन विधाका विषयवस्तुमा रुचि देखाउँछन् सो सम्बन्धमा अध्ययन गर्नुपर्ने ।
- (ङ) विद्यालय तहका विभिन्न नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकहरूमा राखिएका अभ्यासहरू तथा प्रयोग गरिएका वाक्यगठन सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्नुपर्ने ।
- (च) सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालयमा भिन्न-भिन्न पाठ्यपुस्तकहरू प्रयोग गरिनुका कारणबारे अध्ययन गर्नुपर्ने ।
- (छ) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा नेपाली भाषा पठनपाठनको परिपाटी सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्नुपर्ने ।

- (ज) भाषिक सीप सन्तुलनका दृष्टिले सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विभिन्न नेपाली पाठ्यपुस्तकहरूको तुलना गर्नुपर्ने ।
- (झ) विधागत विविधता र सन्तुलनका दृष्टिले विभिन्न तहका पाठ्यपुस्तकहरूको अध्ययन गर्नुपर्ने ।
- (ञ) छनोट, स्तरण तथा पाठ प्रस्तुतीकरणका दृष्टिले विभिन्न नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकहरूको अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने ।

भावी अनुसन्धानका शीर्षकहरू

त्यस्तै गरी कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली भाषापाठ्यपुस्तकमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न बाँकी रहेका र यस अध्ययनमा समेट्न नसकिएका तथा प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा अनुभव गरिएका केही भावी अनुसन्धानका शीर्षकहरूलाई यसरी बुँदागत गर्न सकिन्छ :

- (क) मेरो नेपाली (कक्षा १,२,३) र हाम्रो सजिलो नेपाली (१,२,३) को तुलना ।
- (ख) पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलना ।
- (ग) कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीका कथा विधाको अध्ययन ।
छनोट र स्तरणका आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको अध्ययन ।
- (घ) भाषिक सीप सन्तुलनका दृष्टिले कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको अध्ययन ।
- (ङ) कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीमा प्रयुक्त चित्रहरूको अध्ययन ।
कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीमा प्रयुक्त कविता विधाको विश्लेषण ।
- (च) भाषिक संरचनाका आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको अध्ययन ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज र भट्टराई बट्टीविशाल (२०४०), *प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक प्रा.लि. ।
- आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६९), भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- उप्रेती, त्रिलोचन (२०७१), *कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली (२०६१) र नेपाली (२०७०)को तुलनात्मक अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा भापा : नेपाली भाषा शिक्षण विभाग ।
- काफ्ले, लक्ष्मी (२०७२), *कक्षा ७ को नेपाली र रसिलो नेपालीको तुलना*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा भापा: नेपाली भाषा शिक्षण विभाग ।
- कोइराला, रूपक (२०६५), *कक्षा २ को सजिलो नेपालीमाला, नयाँ नेपाली शृङ्खला र हाम्रो नेपाली भाषापाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन* (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, क्याम्पस, कीर्तिपुर ।
- खनाल, पेशल (२०६१), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति* (दो.सं.), काठमाडौं : स्टुडेण्ट बुक्स एण्ड पब्लिकेशन एण्ड डिस्टिब्युटर्स ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६५), *भाषापाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति*, काठमाडौं : अक्सफोर्ड इन्टरनेशनल पब्लिकेशन ।
- ढुङ्गेल, भोजराज, दाहाल दुर्गाप्रसाद (२०५९), *प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स ।
- पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (२०५८), *नेपाली बृहत् शब्दकोश*, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- पौडेल, नेत्रप्रसाद (२०६६), *नेपाली भाषाशिक्षण*, काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन ।
- पौडेल, नेत्रप्रसाद (२०५५), *कक्षा छको अनिवार्य नेपाली पाठ्यपुस्तक र एकता प्रकाशनद्वारा प्रकाशित सन्दर्भ सामग्रीबीच तुलनात्मक अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, क्याम्पस, कीर्तिपुर ।

पौडेल, भीमबहादुर (२०७३), *कक्षा छको नेपाली र वैखरी पाठ्यपुस्तकको तुलना*,
(अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) भाषा : त्रिभुवन विश्वविद्यालय कनकाई
बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा भाषा ।

बराल, मदनराज (२०६१), *कक्षा सातको महेन्द्रमाला र हाम्रो नेपाली किताबको तुलनात्मक
अध्ययन* (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, महेन्द्ररत्न
क्याम्पस, ताहचल ।

भट्टराई, बद्रीविशाल, लालानाथ सुवेदी (२०७१), *नेपाली कक्षा सात*, भक्तपुर : पाठ्यक्रम
विकास केन्द्र ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०६८), *भाषिक अनुसन्धान विधि, परिचय र प्रयोग*, काठमाडौं :
शुभकामना प्रकाशन ।

भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६८), *भाषिक अनुसन्धान विधि*, काठमाडौं : शुभकामना
प्रकाशन ।

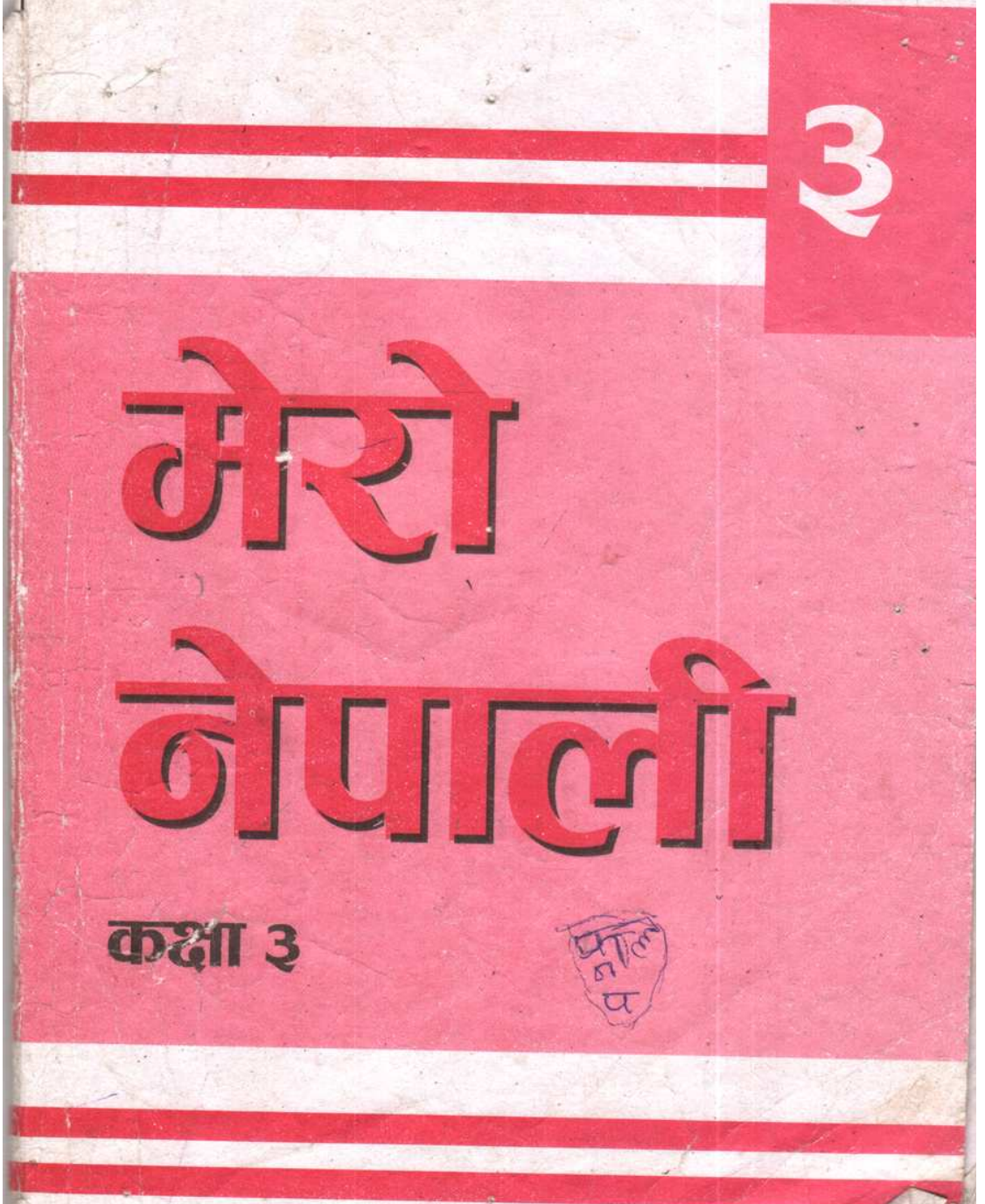
लम्साल, रामचन्द्र र अन्य (२०६७), *नेपाली भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण
पद्धति*, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन ।

शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल माधवप्रसाद (२०६८), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*,
काठमाडौं : न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल माधवप्रसाद (२०६०), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*,
काठमाडौं : न्यू हिराबुक्स इन्टरप्राइजेज ।

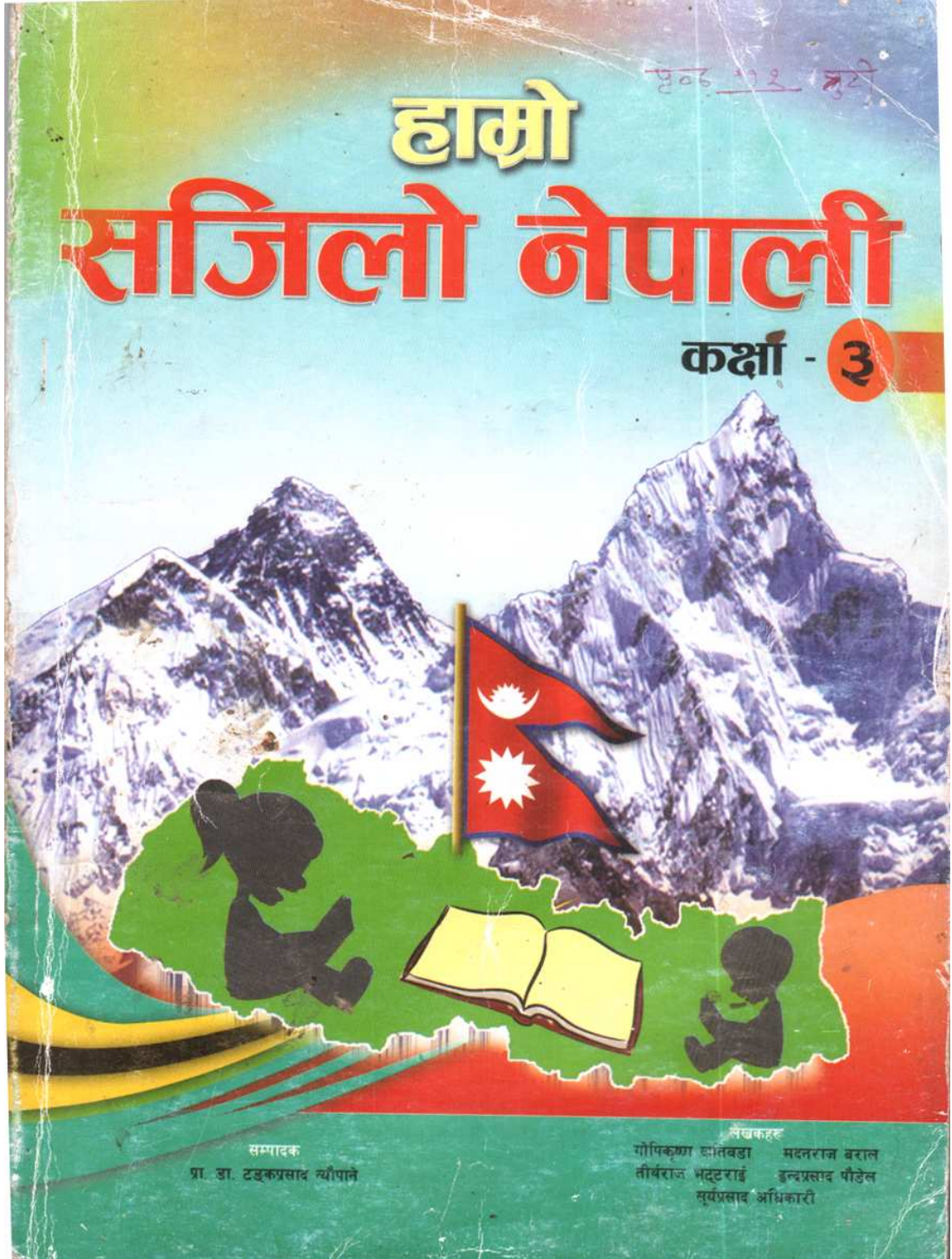
सुब्बा, बेगेन्द्र, खनाल रामचन्द्र (२०७१), *रसिलो नेपाली कक्षा सात*, काठमाडौं : आठराई
पब्लिकेशन प्रा.लि. ।

परिशिष्ट एक

परिशिष्ट दुई

शोधार्थी व्यक्तिवृत्त

नाम : महेन्द्रकुमार श्रेष्ठ
जन्ममिति : २०३८।११।८
जन्मस्थान : नाङ्खोल्याङ, ताप्लेजुङ
स्थायी ठेगाना : भापा गाउँपालिका वडा नं. ६, शरणामती, भापा
पिता/माता : गजेन्द्र श्रेष्ठ
आमा : ठकुरीमाया श्रेष्ठ
शैक्षिक योग्यता : स्नातकोत्तर (एम.एड.)
सम्पर्क नं. : ९८०६०९४९००

क्र.सं.	तह	अध्ययन गरेको संस्था	बोर्ड	साल
१.	प्रवेशिका	लालपानी पानी, भापा	एस.एल.सी. नेपाल	२०६१
२.	आइ.ए.	कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा, भापा	त्रि.वि.	२०६३
३.	स्नातक	कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा, भापा	त्रि.वि.	२०६६
४.	स्नातकोत्तर	कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा, भापा	त्रि.वि.	२०७४